

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

факультет початкового навчання

Кафедра педагогічних технологій початкової освіти

Кваліфікаційна робота бакалавра
СОЦІАЛІЗУЮЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІМ'Ї ЯК ІНСТИТУТУ
ВИХОВАННЯ І ПІДТРИМКИ

Виконала: здобувачка
освітнього ступеня бакалавра
денної форми навчання
ОПП «Соціальна робота»
спеціальності 231 Соціальна робота

Безсалова Анастасія Вікторівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент
(науковий ступінь, учене звання)

Віщукаєва Катерина Михайлівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ СІМ'Ї ЯК ІНСТИТУТУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ.....	5
1.1. Сім'я як провідний інститут соціалізації особистості: функції та структура.....	5
1.2. Психолого-педагогічні фактори формування соціалізуючого потенціалу родини.....	13
1.3. Типологія сімей та їх соціалізуючі можливості в сучасних умовах.....	15
Висновки до розділу 1.....	21
РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА	
ЩОДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛІЗУЮЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІМ'Ї.....	25
2.1. Діагностика стану та особливостей соціалізуючого потенціалу сімей на прикладі Томашпільського ліцею.....	25
2.2. Реалізація програми підтримки та підвищення батьківської компетентності	34
2.3. Аналіз результатів дослідження та рекомендації щодо зміцнення інституту сім'ї	45
Висновки до розділу 2.....	55
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Актуальність теми. Швидкий розвиток технологій, глобальні зміни та постійні соціальні кризи ставлять родину перед складним вибором нових шляхів для існування. Попри всі ці виклики, саме сім'я залишається тим головним місцем, де дитина вперше вчиться жити у світі та спілкуватися з іншими. Проте зараз її виховна роль стикається з серйозними перешкодами: гаджети, що забирають увагу, зміна звичних ролей у родині та поява великої кількості сімей, які живуть на відстані, змушують нас переглянути старі підходи до виховання. У сучасному світі батьки мають стати для дитини дружніми наставниками та емоційним захистом, допомагаючи їй не загубитися в інформаційному просторі. Саме тому допомога батькам у вихованні дітей сьогодні є надзвичайно важливою – і для науки, і для кожної людини особисто.

Різні сторони сімейного виховання досліджували такі вчені, як В. М. Поліщук, Л. М. Співак, Л. В. Гончар та М. В. Гриньова. Глибокий внесок у розуміння того, як змінюється родина у світі, зробили також Е. Черлін, Б. Кніттер, Л. Корну та М. Р. Ізмаїлова. Проте питання про те, як саме реалізувати виховні можливості сім'ї в часи великої невизначеності, досі потребує детального вивчення. Це і спонукало нас обрати тему дослідження: «Соціалізуючий потенціал сім'ї як інституту виховання і підтримки».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити зміст і методи підтримки батьків, спрямованої на розвиток соціалізуючого потенціалу сучасної сім'ї.

Об'єкт дослідження: соціалізуючий потенціал сім'ї як відкритої соціальної системи.

Предмет дослідження: процес актуалізації соціалізуючого потенціалу сім'ї в процесі надання підтримки батькам.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати проблему соціалізації дитини, а також функції та структуру сучасної сім'ї.

2. Визначити основні фактори, що впливають на формування соціалізуючого потенціалу сім'ї (зокрема вплив цифровізації).
3. Емпірично дослідити реальний стан соціалізуючого потенціалу сім'ї та особливості батьківського ставлення на базі закладу освіти.
4. Розробити та апробувати програму підтримки батьків, спрямовану на розвиток виховних ресурсів сім'ї.

Гіпотеза дослідження: соціалізуючий потенціал сім'ї значно зросте, якщо впровадити комплексну програму підтримки, що передбачає: розвиток емоційної чутливості (емпатії) батьків; підвищення їхньої цифрової грамотності в контексті медіабезпеки дитини; перехід батьків до партнерської моделі спілкування з дітьми.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз та узагальнення наукових праць, щоб зрозуміти суть проблеми; *емпіричні:* анкетування батьків, тестування за методиками ОБС та АСВ (для вивчення стилів виховання), спостереження та бесіди; *методи обробки даних:* кількісний та якісний аналіз результатів, обробка даних за допомогою методів описової та порівняльної статистики для перевірки результатів.

Практична значущість роботи полягає у розробці та успішному впровадженні інструментарію, який може бути використаний фахівцями соціально-педагогічної сфери для реальної підтримки сучасних родин.

База дослідження – Томашпільський ліцей селищної ради Вінницької області. Вибірку склали 45 батьків.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загального висновку, список використаних джерел (46 найменувань) та додатки. Загальний обсяг роботи – 88 сторінки. Робота містить 8 таблиць.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СІМ'Ї ЯК ІНСТИТУТУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

1.1. Сім'я як провідний інститут соціалізації особистості: функції та структура

Сьогодні ми вивчаємо сім'ю не просто як формальну групу, а як найважливіше місце, де дитина вчиться бути людиною. Це дослідження є надзвичайно вчасним, адже сучасний світ дуже швидко змінюється, і родина часто опиняється в епіцентрі цих змін. Психологи все частіше говорять про те, що емоційне виховання в колі рідних зараз має критичне значення – можливо, навіть більше, ніж будь-коли раніше. Статистика останніх років малює досить сумну картину: серед молоді стає більше випадків агресії, тривожності та самотності. Ми бачимо, що це своєрідна «емоційна недуга» нашого суспільства. Підлітки дедалі частіше почуваються ізольованими, стають дратівливими або імпульсивними. На нашу думку, таке зниження психологічного благополуччя дітей є прямим наслідком того, як змінилося наше життя. Сьогодні батьки змушені віддавати майже весь свій час роботі, щоб забезпечити родину фінансово. Через це простору для простого людського спілкування з дитиною залишається дуже мало. До того ж «живі» розмови дедалі частіше витісняються екранами гаджетів. Як зазначають дослідники Б. Кнігтер та М. Земп, існує таке явище як «фаббінг» – коли батьки постійно відволікаються на смартфони під час спілкування з дітьми. Це дуже псує зв'язок між рідними, адже дитина не отримує необхідної уваги та не вчиться розуміти свої емоції [40, с. 12]. Якщо ці основи не закласти в дитинстві, наслідки можуть залишитися з людиною на все життя.

У своїй роботі ми спираємося на підхід Джона Готтмана, який створив дуже людяну і водночас наукову модель емоційного виховання. Він переконаний, що секрет успішного виховання не в якихось складних правилах та теоріях, а у щирій близькості, що будується на вмінні співпереживати. Виховання – це перш за все підтримка дитини саме тоді, коли вона налякана,

сердита чи засмучена. Ми розглянули, як різні батьки реагують на почуття своїх дітей, і виділили три групи, чий підхід може нашкодити:

- Батьки, які відштовхують: вони вважають дитячі сльози чи гнів чимось неважливим і просто намагаються їх швидше припинити.
- Батьки, які не схвалюють: вони сварять або критикують дитину за те, що вона проявляє «негативні» емоції.
- Батьки, які не втручаються: вони нібито й співчують дитині, але не допомагають їй зрозуміти, як вчинити правильно, і не ставлять необхідних меж.

Справжня емпатія (співпереживання) є фундаментом виховання. Вона складається з простих, але важливих кроків: помітити емоцію дитини, почути її, допомогти назвати те, що вона відчуває, і разом знайти вихід із ситуації [6, с. 1–82]. З точки зору науки, сім'я – це і мала група близьких людей, і важлива частина суспільства. Вона тримається не лише на спільному побуті, а й на взаємній турботі та відповідальності. Згідно із законами України, сім'я є початковим осередком нашої держави, де люди об'єднані спільним життям та обов'язками (стаття 3, Сімейний кодекс України). Ми вважаємо, що родина, яка тримається на кровному зв'язку чи шлюбі, є головним хранителем традицій та першою школою життя для кожної людини. Держава також визнає величезну роль родини. Ще у Концепції державної сімейної політики було закладено ідею, що сім'я має бути пріоритетом для всього суспільства. Головні зусилля спрямовані на те, щоб допомогти сім'ям стати фінансово незалежними, зберегти зв'язок між поколіннями та захистити дітей у часи змін. Надзвичайно важливо підтримувати молодих батьків і дбати, щоб діти не залишалися бездоглядними – а це можливо лише через зміцнення виховних можливостей кожної окремої родини [22, с. 195–196]. У процесі зростання кожна дитина проходить важливий шлях – формування власного «Образу-Я». Це те, як людина бачить і розуміє себе: свої здібності, почуття та місце у світі. Ближче до 17 років настає особливий час, який психологи називають «малою кризою». Це період активного пошуку себе, коли юнаки та дівчата намагаються зрозуміти, ким вони хочуть бути в житті. На цей вибір дуже впливає сучасна молодіжна культура з її модою та емоційністю. У

цей час старшокласники опиняються у зовсім новій для себе ситуації, яка вимагає від них:

- заново оцінити свою роль серед інших людей;
- знайти власний сенс життя (що є фінальним етапом становлення особистості);
- відчувати себе по-справжньому дорослими;
- визначитися з майбутньою професією та життєвим шляхом [23, с. 184–185].

Ми помітили, що розвиток свідомості в цей час тісно пов'язаний із почуттям відповідальності та обов'язку. Хоча юнакам і властиво іноді бути занадто зосередженими на собі, вони дуже уважно ставляться до своєї зовнішності та фізичної форми. Фізіологічно мозок дитини завершує свій активний розвиток до 15 років, і це дає їй змогу глибоко аналізувати свої вчинки та «відкривати» власне внутрішнє «Я». Важливим завданням для соціальних педагогів є підтримка виховної ролі сім'ї. Фахівець має допомогти підліткам навчитися жити в гармонії з іншими, знайти мотиви для корисних справ і стимулювати їх до саморозвитку [24, с. 187]. Сім'я – це унікальний маленький світ, який неможливо замінити нічим іншим. Саме тут дитина отримує свій перший життєвий досвід і вчиться любити. Ми прийшли до висновку, що «сценарій» того, як дитина поводитиметься в майбутньому, пишеться дуже рано. Він залежить від того, чи відчуває дитина себе цінною і потрібною у своїй родині. Дослідниця А. Ларо зауважує, що рівень достатку родини часто впливає на методи виховання: у забезпечених сім'ях батьки часто стимулюють дитину бути впевненою та відстоювати свої інтереси, тоді як у сім'ях з низьким доходом діти іноді відчувають брак такої підтримки [41, с. 68]. Сьогоднішня криза сім'ї, викликана бідністю чи втратою моральних орієнтирів, на жаль, послаблює її виховну силу. Коли традиційні цінності замінюються конфліктами або вимушеною розлукою батьків, це боляче б'є по соціалізації молоді [25, с. 384]. В умовах сучасного ринку молода людина має сама вчитися керувати своїм життям. Починаючи працювати чи активно спілкуватися, підліток усвідомлює

свій статус і обирає шлях [7, с. 37]. На те, як він себе сприйматиме, критично впливає ставлення батьків. Ми вважаємо, що справжня зрілість настає тоді, коли дитина перестає просто повторювати оцінки дорослих і формує власну позицію. Дослідження Н. Р. Ізмаїлової підтверджують: те, скільки тепла та підтримки отримала дитина в ранні роки, стає фундаментом для її впевненості у дорослому житті [39, с. 176].

Важливою ознакою того, наскільки міцною є родина, є її психологічний клімат. Ми розуміємо під цим таку атмосферу згуртованості та тепла, у якій кожен член сім'ї відчуває себе щасливим і може розвиватися. Ми помітили, що здоровий клімат – це не просто відсутність сварок. Це коли батьки щиро вимогливі до дітей, але водночас дитина почувається в повній безпеці. У сім'ях, де панує повага, рідним хочеться проводити час разом просто тому, що їм добре одне з одним, а не тому, що так «треба». І навпаки, якщо дитина вдома почувається самотньою або тривожною – це сигнал про нездорову атмосферу, яка заважає їй нормально зростати й входити у світ дорослих. Особливе значення для того, як підліток бачить себе (його «Я-Концепція»), має тип емоційного зв'язку з батьками. Результати досліджень (за методикою «Хто Я?» М. Куна) показують, що те, як дитина була прив'язана до мами й тата в дитинстві, прямо впливає на її самооцінку у юності:

- *Надійна прив'язаність*: дає найбільш здорову самооцінку. Такі підлітки люблять і приймають себе, вміють бути самокритичними без самоїдства і не потребують складних «психологічних масок». Вони відчувають себе впевнено у своїй унікальності.

- *Тривожна прив'язаність*: змушує підлітка забагато думати про себе, але мало діяти. Хоча такі юнаки можуть здаватися самовпевненими, вони часто чекають від інших лише поганого, що насправді свідчить про внутрішнє невдоволення собою.

- *Уникаюча прив'язаність*: проявляється у формальному ставленні до себе. Самооцінка таких підлітків тримається лише на зовнішніх успіхах (оцінках, статусі), а за маскою «мені ніхто не потрібен» часто ховаються незахищеність і

прихована злість.

Отже, якщо стиль виховання в сім'ї є негативним, він викривлює уявлення дитини про себе. Це потребує вчасної допомоги психолога, щоб зруйнувати бар'єри у спілкуванні та повернути в родину справжні цінності [8, с. 20–22]. Сучасні знання про роботу нашого організму та нервової системи допомагають краще зрозуміти стан підлітка. Кожна дитина має свої особливості нервових процесів – силу, врівноваженість чи швидкість реакції, які є досить стійкими від народження. Ми вважаємо, що будь-які труднощі у фізичному чи психічному розвитку дитини прямо пов'язані з тим, як вона реагує на стрес. Знання з біології, генетики та психології дозволяють нам вчасно побачити ризики виснаження організму. З віком нервова система змінюється. Якщо діти зазвичай народжуються зі слабкою нервовою системою, то в підлітковому віці вона вже майже як у дорослих. Проте підлітки часто бувають неврівноваженими: вони швидко «запалюються», але їм важко вчасно зупинитися (гальмування розвивається повільніше за збудження). Важливо розуміти етапи зростання: якщо до 3 років дитина реагує переважно тілом і емоціями, то у 12–16 років уже формується зріла особистість зі своєю особливою реакцією на світ [9, с. 41–44]. Як зазначає Брене Браун, сміливість бути собою і жити щиро починається з почуття власної гідності та вміння визнавати, що ми не ідеальні. Психологічна стійкість і вміння підніматися після невдач лише зміцнюють людину. Ми згодні з авторкою: коли ми намагаємося втекти від своєї вразливості та здаватися «залізними», ми втрачаємо свій справжній потенціал. Справжня самооцінка – це зовсім не гонитва за якимось вигаданим ідеалом. Це глибоке внутрішнє переконання людини у власній цінності: «нехай я і маю недоліки, але я гідна любові такою, яка я є» [4, с. 2].

Проте сьогодні в Україні формування такого здорового «Я» дитини натрапляє на серйозні перешкоди, зумовлені соціальними викликами:

1. *Синдром «єдиної дитини».* У невеликих сучасних сім'ях часто вся увага (а це четверо-шестеро дорослих) зосереджується на одній дитині. Це нерідко призводить до того, що дитина стає егоцентричною і їй важче

пристосуватися до реальних життєвих труднощів.

2. *Криза родинної структури.* Статистика розлучень в Україні вражає -розпадається майже кожен другий шлюб. Коли дитина росте без когось із батьків, вона втрачає можливість бачити перед собою повну модель стосунків, що в майбутньому може заважати їй будувати власну щасливу сім'ю.

3. *Цивільні шлюби (життя «на віру»).* Часто відсутність офіційних зобов'язань супроводжується і меншою відповідальністю за виховання. Через це дитині важче засвоїти, якими мають бути ролі чоловіка та дружини в родині.

4. *Трудова міграція.* Мільйони українців змушені працювати за кордоном. Так виникають «дистантні сім'ї», де діти при живих батьках почуваються емоційними сиротами [5, с. 1–6].

Ми розглядаємо сімейне виховання не просто як набір правил, а як поєднання свідомих дій батьків та того впливу, який дитина щодня вбирає з домашньої атмосфери. Як писав В. Сухомлинський, людину створює передусім любов батьків одне до одного. Дитина вчиться не на повчаннях, а на живому прикладі дорослих: вона бачить, як вони спілкуються між собою, як читають книжки та як радіють життю, навіть коли не дивляться прямо на неї. Тут надзвичайно важливим є справжній авторитет батьків. Він не може триматися на страху («авторитет придушення») чи на штучній дистанції («авторитет відстані»), коли батьки ховаються від дитини за стіною холодності. Такі підходи лише руйнують довіру та ламають самооцінку дитини. Аналізуючи функції сім'ї, варто підкреслити, що її роль не закінчується в дитинстві. Саме в родині дитина вчиться усвідомлювати свою стать. На нашу думку, цей процес починається дуже рано - протягом перших трьох років життя. Дитина не просто розуміє, хлопчик вона чи дівчинка, вона вбирає все, що з цим пов'язано: від емоцій та смаків до того, як поводитися у світі. Сім'я залишається «коректором» цього процесу і для підлітків, допомагаючи їм прийняти себе. Не менш важливим є внесок родини в те, як дитина мислить. Дослідження, зокрема американського психолога Дж. Блума, показують, наскільки сильно домашня обстановка впливає на розвиток інтелекту. Виявлено, що різниця в показниках IQ між дітьми з

благополучних та неблагополучних сімей може бути дуже помітною. Те, скільки книжок читають батьки, чим вони цікавляться та як спілкуються, формує ту інтелектуальну основу, яка визначить успіхи дитини у навчанні та її жагу до знань у майбутньому.

Особливе місце посідає передача соціальних норм. Те, як людина буде будувати стосунки у власній майбутній сім'ї, закладається саме в батьківському домі. Ми прийшли до висновку, що атмосфера, у якій росла дитина, стає моделлю для її дорослого життя. Батьки, які свого часу самі недоотримали тепла або мали тяжкі конфлікти з власними батьками, часто не знають, як побудувати глибокий контакт зі своєю дитиною. Сім'я – це архітектор життєвих цінностей. Саме через батьківські погляди людина вчиться обирати свій стиль життя, ставитися до людей інших національностей та досягати поставлених цілей. Саме батьківське схвалення або осуд стають для дитини тими маяками, які допомагають їй знайти свій шлях у мінливому світі. Проте сучасне життя вносить свої корективи: стара модель «батьківської влади», що трималася на наказах, відходить у минуле. Сьогодні справжній вплив на дитину мають не заборони, а особиста сила та щирість батьків. У світі, де діти проводять величезну кількість часу в інтернеті або з друзями, лише справжній авторитет дорослого може стати реальним орієнтиром. Сімейне виховання – це завжди про почуття. Воно тримається на любові, яка проявляється по-різному: від ніжного слова й обіймів до вміння вибачати та почуття глибокого обов'язку. Цей вплив на дитину не припиняється ні на мить – він триває цілодобово, незалежно від того, поруч зараз дитина чи ні. Виховні можливості сім'ї – це ціла система, де поєднуються матеріальні умови, психологічний стан та духовні цінності рідних. Саме від них залежить, чи зможе дитина успішно знайти себе в суспільстві. Для того, щоб виховання дало добрі плоди, сучасна родинна педагогіка має бути насамперед людиною. Батькам важливо приймати свою дитину такою, як вона є, враховувати її характер і вік, поєднуючи щиру повагу до неї з розумною вимогливістю. Варто пам'ятати: те, як поведуться батьки, є для дитини головним прикладом для наслідування. Якщо в домі панують довіра та відкритість, дитині зазвичай не

потрібна допомога жодних сторонніх фахівців. Центральним поняттям у нашому дослідженні є стиль сімейного виховання. Це те, як саме батьки щодня спілкуються з дитиною: як контролюють її вчинки, як реагують на її потреби та як виправляють помилки. Ми детально розглянули основні стилі виховання:

- *Авторитетний стиль.* Він є найкращим для дитини. Тут високі вимоги поєднуються з теплом і підтримкою. Дитина в такій родині росте впевненою у собі, вміє керувати своїми емоціями та поважає себе й інших.
- *Авторитарний стиль.* Тут усе тримається на диктаті та наказах, які не обговорюються. Як наслідок, дитина часто росте похмурою, наляканою або схильною до спалахів гніву. Вона постійно відчуває невпевненість у своїх силах.
- *Ліберальний стиль.* Це світ «уседозволеності». Коли немає чітких меж, дитина стає імпульсивною, думає лише про себе і часто конфліктує з оточуючими, бо не вміє підлаштовуватися під правила.
- *Індиферентний стиль.* Найбільш болючий для дитини, бо це – байдужість. Коли батькам все одно, дитина почувається зайвою, і це часто штовхає її на шлях сумнівних вчинків.

Окремо ми звернули увагу на «неправильні» стилі виховання, які, на жаль, часто зустрічаються сьогодні:

- *Гіпопротекція:* коли дитиною майже не займаються, залишаючи її саму на себе.
- *Домінуюча гіперпротекція:* тотальний контроль над кожним кроком дитини, що вбиває будь-яку самостійність.
- *Потуральна гіперпротекція:* коли дитину перетворюють на «кумира сім'ї». Це формує у неї величезні амбіції, які нічим не підкріплені.
- *Підвищена моральна відповідальність:* коли на плечі дитини перекладають дорослі проблеми (наприклад, догляд за хворими родичами), зовсім забуваючи про її власні потреби.

У неблагополучних сім'ях також зустрічаються інші викривлення: демонстративні скарги на дитину при сторонніх, постійна підозрілість та недовіра або непослідовність (коли за один і той самий вчинок дитину то хвалять,

то суворо карають). Кожен із цих підходів травмує психіку, заважає дитині нормально розвиватися і створює викривлене уявлення про себе [14, с. 136–147].

1.2. Психолого-педагогічні фактори формування соціалізуючого потенціалу родини

Вивчення того, що саме допомагає сучасній сім'ї успішно виховувати дитину, вимагає від нас уважного погляду на те, як батьки спілкуються зі своїми дітьми. Важливе місце тут посідають ідеї академіка І. Д. Беха. Він збагатив педагогіку думками про те, що виховання має бути емоційно насиченим, а спілкування – таким, що розвиває. На його думку, коли дитина вчиться співпереживати іншим і аналізувати свої вчинки, у неї відкриваються величезні творчі можливості. Вчений переконаний, що старий підхід, де виховання – це просто сувора вимога, на яку дитина має одразу зреагувати, не працює. Це лише вчить дитину пристосовуватися та хитрувати. Натомість справжнє виховання має будуватися на таких ідеях:

- *Спільна творчість дорослого і дитини:* цей зв'язок починається ще з перших днів життя, коли мати і немовля є єдиним цілим.
- *Духовність:* вона тримається на милосерді, щирій любові до рідного дому та усвідомленні свого коріння.
- *Національна ідентичність:* почуття «Я – українець» є не просто словами, а важливою основою духовної безпеки всієї нашої нації [2, с. 16–19].

Важливим фактором є саме розуміння батьками того, як вони впливають на дитину. Еріх Фромм дуже влучно порівнював любов із мистецтвом – музикою, живописом, медициною чи технікою. Щоб опанувати будь-яке мистецтво, треба спочатку вивчити теорію, а потім постійно практикуватися. Для батьків це означає, що мало просто читати книжки з психології - важливо щодня на ділі показувати дитині, що її приймають і підтримують [32, с. 12–13]. Ми не можемо говорити про виховання, не згадавши про цінності. Ще Іммануїл Кант використовував це слово для опису головних правил моралі. У широкому сенсі

цінності – це ті важливі ідеї, які дитина поступово засвоює, живучи в суспільстві. Те, у що людина вірить і що вважає важливим, визначає весь її життєвий шлях [33, с. 103–104]. У родині особливого значення набуває повага до кожної окремої людини. Як свідчать праці про моральний розвиток, цінність особистості проявляється у тому добрі, яке вона приносить іншим. Бути моральною людиною - означає щиро і по-доброму ставитися до кожного навколо, незалежно від того, яка ця людина. У сім'ї це вміння бачити цінність один в одному є критично важливим [26, с. 156]. Однак сучасні батьки часто стикаються з труднощами. Дитина може повноцінно розвиватися лише тоді, коли вона почувається у повній психологічній безпеці. Ця безпека тримається на вмінні батьків розібратися у собі та на їхньому природному інстинкті піклування. Коли батьки усвідомлюють власні дитячі травми - наприклад, пам'ятають, як їм самим бракувало любові чи як їх ображали в дитинстві - вони можуть стати більш мудрими та чуйними до своїх дітей. Щоб дитина виросла зі здоровою самооцінкою, їй конче необхідні чіткі кордони:

1. *Фізичні* – це власний простір дитини, її речі та місце, де вона може побути наодинці.
2. *Психологічні* – це право мати власну думку та відкрито висловлювати її у розмовах.
3. *Життєві (екзистенційні)* – це можливість самостійно обирати та відчувати, що на неї не тиснуть, коли вона приймає рішення.

Починаючи з кризи трьох років, коли дитина вперше впевнено заявляє: «Я сам!», вона починає будувати свої перші кордони. Якщо батьки не допомагають їй у цьому, процес входження у світ стає болісним і супроводжується постійними протестами та неслухняністю. Справжня любов до дитини – це не контроль через гроші чи речі, а щира повага до її прав: права на увагу, на чесну відповідь, на самостійні кроки та право на те, щоб дорослі не втручалися грубо в її природне зростання. Ми вважаємо, що виховання має будуватися на повазі до гідності дитини. Тут на зміну суворим наказам і покаранням мають прийти гра, довіра, щирі розмови та створення для дитини

ситуацій, де вона може відчувати свій успіх. Важливим елементом виховання є вміння дитини захистити себе культурно, не принижуючи при цьому інших. Батькам варто навчити дітей (і використовувати самим) прийоми етичного захисту:

1. *Зміна мотиву:* ми коректно переключаємо увагу дитини з її агресії на саму ситуацію. Наприклад: «Мені здалося, ти подумав, що я тебе не чую, тому почав говорити так голосно?».
2. *Посилання на свій характер:* «Мені дуже прикро, але я гублюся і не можу думати, коли на мене кричать».
3. *Добре пояснення вчинку:* «Як добре, що ти вирішив сам розібратися, чому так поводитися не варто».
4. *Погляд у майбутнє:* ми даємо дитині можливість самій подумати про наслідки своїх дій, не читаючи їй довгих нотацій.
5. *Великодушність* – це вміння прощати, яке батьки мають показувати на власному прикладі.
6. *Витончена ввічливість:* просте «Дякую» може зупинити конфлікт і змусити дитину замислитися над своєю поведінкою.
7. *Щире здивування:* «Невже ти справді міг так вчинити? Я здивована».
8. *Взяття провини на себе:* «Це моя помилка, що я не навчила тебе, як правильно діяти в такій ситуації».
9. *Спільний пошук рішення:* ми звертаємося до дитини як до партнера, пропонуючи разом знайти вихід, який би влаштував усіх.

1.3. Типологія сімей та їх соціалізуючі можливості в сучасних умовах

У нашому дослідженні ми не можемо оминати аналіз неблагополучних сімей. У наукових працях їх називають по-різному: «дисфункціональні», «конфліктні» або «соціально неспроможні». Згідно з українським законодавством, неблагополучна родина - це та, де порушуються права людини

та закони, що призводить до того, що батьки не можуть влаштувати своє життя, а діти переживають глибокий психологічний надрив [14, с. 147]. Ми розглянули класифікацію сімей, де діти часто залишаються «занедбаними»:

- *Педагогічно неспроможні*: батьки начебто й намагаються щось робити, але діють невміло. Вони або просто копіюють жорсткі методи своїх батьків (залякування, крики), або, навпаки, дозволяють дитині абсолютно все.
- *Педагогічно пасивні*: тут батьки просто втрачають контроль над ситуацією. Це може статися через хворобу, надмірну завантаженість на роботі або постійні сварки між собою.
- *Антипедагогічні* – це найважчі випадки, де панує неповага до законів і моралі (пияцтво, аморальна поведінка).

Особливо підступними для розвитку дитини є зовні «спокійні» сім'ї, де за красивим фасадом ховається повна байдужість один до одного. Також ми виділяємо такі типи:

- *«Вулканічна сім'я»*: тут емоції завжди беруть гору над розумом. Постійні крики та з'ясування стосунків роблять дитину абсолютно безпорадною.
- *«Сім'я-санаторій»* – це або надмірна опіка над дитиною (коли її контролюють у кожній дрібниці), або ситуація, коли діти виснажуються, доглядаючи за дорослими.
- *«Сім'я-театр»*: коли батьки лише вдають близькість перед іншими, а насправді не мають жодних теплих почуттів.
- *«Сім'я з кумиром»*: дитина тут стає єдиним центром, який тримає шлюб батьків. Її люблять до нестями, але при цьому зовсім не дають бути самостійною.

Окрему групу ризику становлять родини з високим статком, але низьким рівнем виховної культури. У таких сім'ях гроші часто стають головною мірою цінності людини, що привчає дитину ставитися до оточуючих зверхньо [15, с. 5]. Щоб допомогти таким родинам повернути їхні виховні можливості, використовують цілий комплекс заходів:

- *Соціальне обслуговування*: допомога в отриманні освіти, медичних

послуг чи оздоровлення.

- *Соціальна реабілітація*: допомога у відновленні втрачених зв'язків, особливо якщо родина пережила кризу (втрата житла чи хвороба). Головне тут – повернути людям якість життя, щоб вони могли знову відчувати себе щасливими та реалізованими.

- *Соціальний супровід* - це тривала підтримка, яка включає і контроль за дотриманням прав дитини, і роботу над тим, щоб проблеми в сім'ї не повторилися.

Успіх виховання багато в чому залежить від того, чи діють школа та родина заодно. В основі такої співпраці має лежати повага до особистості дитини. Це означає:

- Сприймати дитину як цілісну людину, яка прагне знайти себе.
- Ставитися до батьків і дітей як до активних учасників процесу, а не просто слухняних виконавців вказівок учителя.
- Будувати стосунки на рівних, відмовляючись від примусу на користь розвитку справжніх людських якостей [5, с. 111–114].

Отже, сьогодні виховні можливості родини залежать від того, чи здатне суспільство вчасно помітити проблеми в сім'ї та надати фахову допомогу, спираючись на людяність та підтримку. У сучасних умовах сім'я має бути дуже гнучкою, щоб встигати за змінами світу та створювати дитині умови для гарного розвитку. Проте багато родин з різних причин втрачають цей зв'язок і стають неблагополучними. У науці для опису таких систем використовують терміни «дисфункціональна», «конфліктна» або «кризова» сім'я [20, с. 91–92].

Ми вважаємо, що родина має достатньо сил для виховання, якщо вона відповідає трьом ознакам:

- *Якісне спілкування*. Коли рідні вміють щиро говорити одне з одним та емоційно підтримувати як всередині дому, так і з іншими людьми.
- *Стійкість перед проблемами*. Здатність разом і швидко розв'язувати життєві труднощі.
- *Добрий клімат*. Відчуття, що вдома ти захищений, тебе підтримають

і ти тут щасливий [27, с. 98].

Якщо ці основи руйнуються, сім'ї можна розділити за ступенем їхньої проблеми:

- *Деструктивна сім'я*: де кожен живе сам по собі, немає душевного тепла, а конфлікти тривають роками.
- *Дисфункційна сім'я*: де панують неправильні правила, думка партнера ігнорується, а особистість дитини пригнічується.
- *Кризова сім'я*: вона вже не може впоратися сама і потребує допомоги фахівців ззовні.
- *Сім'я групи ризику*: начебто все нормально, але постійні негаразди (брак грошей чи постійні сварки) тримають родину в напрузі [28, с. 247].

Ще одним важливим фактором є «світ батьківських ілюзій». Коли батьки не хочуть бачити дитину такою, як вона є, а намагаються виліпити з неї свій ідеал, – це дуже шкодить розвитку особистості. Лише справжня любов, яка поважає право дитини бути собою, допомагає батькам побачити реальну дитину, а не свою мрію про неї [29, с. 284]. У наших реаліях величезне значення має і цифровий світ. Для молоді інтернет дає неймовірні можливості, але він вимагає і великої внутрішньої стійкості. Робота в цьому напрямку має базуватися на таких принципах:

1. *Безпека*: батьківський контроль та захист особистих даних дитини.
2. *Індивідуальність*: допомога дитині знайти в мережі те, що допоможе їй розвиватися.
3. *Пріоритет живого життя*: чітке розуміння того, що реальне спілкування та світ навколо завжди важливіші за віртуальну картинку.

Виховання у цифрову добу має на меті навчити дитину створювати власні «інформаційні фільтри». Вони мають триматися на справжніх сімейних цінностях: цінності реального руху (тілесності), цінності тиші (вмінні відпочивати від нескінченного потоку новин) та цінності «живої присутності» - коли ми тут і зараз повністю зосереджені на спілкуванні одне з одним [34, с. 3]. Для родин, які опинилися у складних обставинах – наприклад, для людей, що

змушені були покинути свої домівки через війну та шукати безпеки [31, с. 320], надзвичайно важливою є вчасна психологічна допомога. Вона допомагає знайти сили для змін, вчить керувати своїми емоціями та допомагає прийняти пережитий складний досвід. Основними методами тут залишаються розмови з психологом, тренінги та створення такого середовища, яке саме по собі зцілює людину [20]. У наш час гаджети перестали бути просто телефонами. Вони стали справжнім «четвертим середовищем», де дитина проводить чи не стільки ж часу, як у школі чи вдома. Цифровізація впливає на сім'ю двоюко: вона дає нові можливості для навчання, але водночас створює серйозні ризики для справжньої близькості між рідними. Однією з найбільших проблем сучасної сім'ї стало явище «техноференції». Це коли живе спілкування постійно переривається через сповіщення у смартфоні. Коли під час спільної вечері чи важливої розмови батьки або діти відволікаються на екран, руйнується та сама «повна присутність», про яку говорять дослідники [34, с. 5]. Як наслідок, дитина починає відчувати, що віртуальний світ для батьків важливіший за неї. Це б'є по її самооцінці та підриває відчуття того, що вона в безпеці та її люблять. Гаджети як засіб «замінної соціалізації»: у сім'ях, де батьки занадто зайняті або не знають, як виховувати дитину, гаджет часто стає «цифровою нянькою». Замість того, щоб разом погратися чи поговорити, батьки просто дають дитині планшет. Це призводить до сумних наслідків:

Знецінення реальності: дитина звикає до «швидкого задоволення» від ігор та яскравих відео. Після цього реальне життя і звичайні виховні розмови здаються їй нудними та нецікавими.

Втрата відчуття свого тіла: час перед екраном замінює біганину, ігри та фізичний досвід, які життєво необхідні для розвитку мозку дитини.

Знецінення стосунків: у віртуальному світі будь-яку проблему можна вирішити кнопкою «заблокувати» або просто вийти з гри. Це заважає дитині навчитися домовлятися, вибачати та вирішувати конфлікти в реальному житті.

Щоб гаджети не руйнували сім'ю, а допомагали їй, виховання має бути сучасним. Ми не закликаємо забороняти технології, ми пропонуємо формувати

культуру їх використання:

Цифрова гігієна: батьки мають навчити дитину берегти свої особисті дані – це основа безпеки в інтернеті.

Спільний досвід: замість того, щоб кожен сидів у своєму телефоні, родина може використовувати гаджети для спільної творчості. Наприклад, разом монтувати сімейне відео чи шукати цікаві факти для подорожі. Це зміцнює зв'язок між рідними [27, с. 97].

«Цифрові паузи»: важливо вводити час, коли всі гаджети відкладаються. Це дозволяє повернути цінність тиші та дає психіці можливість відпочити й відновитися.

Інтернет часто нав'язує дитині готові шаблони: «як треба виглядати», «що треба купувати» та «яким треба бути». Якщо в сім'ї немає чітких цінностей-фільтрів, дитина стає вразливою до чужого впливу, який руйнує її особистість. Наше завдання - допомогти дитині побачити різницю між справжнім життям та штучною картинкою в мережі, за якою часто стоять лише чийсь фінансові чи політичні інтереси [34, с. 6]. Сучасні батьки часто відчують психологічну напруженість через необхідність реагувати на прогресивні світові виклики. З одного боку, цифровізація дає можливість для дистанційної освіти та саморозвитку, з іншого – вимагає від батьків постійного оновлення власних знань, щоб залишатися авторитетними суб'єктами виховання. Професійна підготовка сучасного педагога та психолога тепер обов'язково включає інструментарій для роботи з «цифровими сім'ями», допомагаючи їм знайти баланс між офлайн-першістю та перевагами технологічного прогресу. Таким чином, гаджети в сучасній сім'ї можуть виступати як потужним інструментом інтеграції у світову спільноту, так і фактором відчуження. Соціалізуючі можливості родини залежать від того, чи зможуть батьки зберегти «людськість» від загроз постгуманізму, забезпечуючи дитині позитивну перспективу майбутнього в умовах інтенсивного інформаційного поля.

Висновки до розділу 1

У першому розділі на основі системного теоретико-методологічного аналізу було розкрито сутність сім'ї як провідного інституту соціалізації особистості, визначено ключові фактори формування її соціалізуючого потенціалу та здійснено типологію сучасних сімей у контексті їхніх виховних можливостей. Узагальнення результатів теоретичного пошуку дозволило сформулювати такі висновки:

1. Сім'я обґрунтована як базовий та незамінний інститут первинної соціалізації. Встановлено, що соціалізуюча функція родини є унікальною, оскільки вона поєднує в собі біологічний, психологічний та соціальний аспекти впливу на особистість. На відміну від інших інститутів (школи, медіа, груп однолітків), сім'я забезпечує неперервність виховного впливу та емоційну стабільність, що є критично важливим для формування базової довіри дитини до світу. Доведено, що структура сім'ї (повна, неповна, розширена) та її внутрішня динаміка (характер взаємин, розподіл ролей) визначають «коридор можливостей» для засвоєння дитиною соціальних норм та культурних цінностей.

2. Розкрито сутність поняття «соціалізуючий потенціал сім'ї» як комплексної багатфакторної системи. Ми визначаємо цей потенціал не лише як сукупність матеріальних чи демографічних ресурсів, а насамперед як здатність родини створювати сприятливе середовище для самореалізації особистості. Ключовими складовими соціалізуючого потенціалу виокремлено:

- когнітивну складову (педагогічна обізнаність батьків, розуміння вікових особливостей);
- емоційно-ціннісну складову (рівень емпатії, безумовне прийняття дитини, спільна система цінностей);
- поведінкову складову (стилі сімейного виховання, методи вирішення конфліктів, культура дозвілля).

3. Встановлено, що ефективність реалізації цього потенціалу в сучасних умовах прямо залежить від психологічної готовності батьків до

трансформації своїх ролей відповідно до викликів часу.

4. Ідентифіковано психолого-педагогічні фактори, що зумовлюють успішність соціалізації в межах родини. Пріоритетним фактором визначено тип батьківського ставлення. Теоретичний аналіз показав, що демократичний стиль, побудований на принципах кооперації та підтримки автономії дитини, забезпечує формування високої самооцінки та соціальної ініціативності. Натомість авторитарні моделі («авторитарна гіперсоціалізація») або деструктивні типи виховання (емоційне відторгнення, потуральна гіперпротекція) блокують адаптивні можливості дитини та створюють ризики соціальної дезорієнтації. Ми провели аналіз того, якими є сучасні сім'ї та на що вони здатні у вихованні дітей. В умовах змін в українському суспільстві ми бачимо перехід від старих суворих порядків до партнерських стосунків, проте цей шлях супроводжується кризами. Ми розділили сім'ї за рівнем їхніх можливостей:

- Сім'ї з високим потенціалом (гармонійні): тут виховання – це завжди діалог і спільні справи.
- Сім'ї з прихованими проблемами: де за зовнішнім спокоєм ховається душевна холодність та дистанція між рідними.
- Сім'ї з низьким потенціалом (дезорганізовані): де батьки фактично самоусунулися, а дитину «виховує» вулиця або інтернет.

Особливу роль сьогодні відіграє цифрове середовище. Ми вважаємо, що сучасна класифікація сімей обов'язково має враховувати, наскільки батьки розуміються на технологіях, адже «цифровий розрив» стає новою стіною між поколіннями.

5. Нами доведено, що батькам сьогодні вкрай потрібна фахова підтримка. Теоретичний аналіз підтвердив: сучасні мами й тати часто почуваються невпевнено через те, що старі методи виховання вже не працюють, а нові ще не освоєні. Це робить актуальним створення програм, які допоможуть батькам перейти від прямого контролю та наказів до стратегії «партнерського супроводу» та ролі «цифрового навігатора». Сім'ї потрібна допомога, щоб

відкрити свої внутрішні сили й залишатися для дитини надійною опорою навіть у нестабільному світі.

6. Теоретично обґрунтували, що успіх виховання залежить від того, наскільки сім'я вміє пристосовуватися до змін. Встановлено, що в епоху інтернету родина перестає бути єдиним джерелом інформації для дитини, проте вона залишається єдиним місцем, де дитина вчиться розуміти, «що таке добре, а що таке погано». Ми довели, що успішна соціалізація можлива лише тоді, коли родина зберігає «виховну стійкість» – здатність протистояти зовнішньому тиску (кризі цінностей, цифровій залежності чи байдужості), зберігаючи при цьому душевний зв'язок між поколіннями.

7. Визначено особливості «цифрової соціалізації» як нового виклику для батьківства. Наш аналіз показав, що традиційні методи виховання часто не знаходять відгуку в «цифрового покоління» дітей. Це вимагає від батьків зміни позиції: замість того, щоб просто забороняти інтернет, треба стати для дитини провідником у медіасвіті. Виховний потенціал сучасної сім'ї тепер включає медіакомпетентність – вміння батьків разом із дитиною критично оцінювати те, що вона бачить у мережі, та вчити її безпеці в інформаційному просторі.

8. Обґрунтовано зв'язок між тим, як спілкуються в сім'ї, та майбутнім успіхом дитини. Дослідження підтвердило: у сім'ях з «відкритим спілкуванням», де не бояться емоцій і чесно обговорюють проблеми, діти мають вищий емоційний інтелект. Це стає головною запорукою їхнього успіху в школі, серед друзів та у майбутній професії. І навпаки, закриті й суворі моделі спілкування часто ведуть до того, що дитина стає тривожною і важко адаптується до життя.

9. Доведено необхідність постійного супроводу родини. Навіть ті сім'ї, які мають гарні ресурси, часто потребують поради фахівця у кризові моменти зростання дитини. Така підтримка має допомогти батькам подолати зневіру у власних силах («педагогічний песимізм») та розвинути впевненість у тому, що вони здатні дати дитині все необхідне для щасливого майбутнього.

10. Підсумовано, що виховні можливості сім'ї не є чимось незмінним – їх можна і треба розвивати за допомогою вчасних порад та допомоги.

Фундаментом такого розвитку ми вважаємо перехід батьків до моделі рівноправної взаємодії, де дитину визнають особистістю, яка має свої потреби, почуття та право на власний простір.

РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЩОДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛІЗУЮЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІМ'Ї

2.1. Діагностика стану та особливостей соціалізуючого потенціалу сімей на прикладі Томашпільського ліцею

Експериментальний етап нашого дослідження, присвячений всебічному аналізу соціалізуючого потенціалу сучасної родини в умовах трансформаційних змін суспільства, було організовано та проведено на базі Томашпільського ліцею Томашпільської селищної ради Вінницької області. Вибір даного навчального закладу як експериментального майданчика обумовлений його статусом опорного закладу, що акумулює запити різних соціальних груп та забезпечує взаємодію з широким колом сімей. Вибірку дослідження склали батьки учнів початкових та середніх класів у загальній кількості 45 осіб. Гендерний розподіл респондентів продемонстрував типову для сучасного українського соціуму картину, де основний тягар виховної відповідальності та комунікації зі школою покладається на жінку: переважну більшість склали матері – 82% (37 осіб), тоді як частка батьків склала лише 18% (8 осіб). Такий розподіл актуалізує проблему «батьківської відсутності» або недостатньої залученості чоловіків до активного виховного процесу, що є важливим чинником при оцінці загального соціалізуючого потенціалу родини. Залучення до діагностики родин із різним соціально-економічним бекграундом, рівнем освіти та варіативним виховним досвідом забезпечило репрезентативність та достовірність отриманих результатів. Це дозволило нам розглядати виховний потенціал не як статичну характеристику, а як динамічну систему, що перебуває під впливом як внутрішньосімейних чинників, так і зовнішніх соціальних викликів.

Метою констатувального етапу експерименту було визначення актуального рівня виховного потенціалу сімей, ідентифікація панівних стилів батьківського ставлення та глибоке виявлення прихованих «зон напруги» у міжособистісній взаємодії «батьки-діти». Ми виходили з гіпотези, що саме ці

зони напруги, часто неусвідомлювані самими батьками, стають бар'єром для повноцінної соціалізації особистості, провокуючи розвиток девіантної поведінки або зниження рівня самооцінки дитини. Для реалізації мети було сформовано комплексний діагностичний інструментарій, що включає методики, які корелюють із сучасними науковими підходами В. М. Поліщук [29] та Т. Ф. Алексеєнко [1]. Детальний опис діагностичного інструментарію (див. Додаток В):

1. Тест-опитувальник батьківського ставлення (ОБС) А. Я. Варги та В. В. Століна. (див. Додаток В). Дана методика була обрана як фундаментальна, оскільки вона дозволяє виявити не лише зовнішні, «фасадні» прояви виховання, а й глибинні психологічні вектори ставлення до дитини. Вона базується на аналізі п'яти ключових шкал, кожна з яких є індикатором певного аспекту соціалізуючого потенціалу:

- «Прийняття-відторгнення». Цей показник розглядається нами як фундамент емоційного благополуччя родини. Високі бали за цією шкалою свідчать про безумовну любов до дитини, прийняття її індивідуальності та особливостей. Низькі бали сигналізують про приховане або явне відчуження, сприйняття дитини як «неприємної» або «недостатньо хорошої», що є критичним фактором деформації самооцінки.

- «Кооперація». Шкала відображає рівень суб'єкт-суб'єктної взаємодії в сім'ї. Ми аналізували цей показник як готовність батьків до партнерства, їхню зацікавленість у справах дитини не як об'єкта контролю, а як самостійної особистості. Висока кооперація є запорукою успішної соціалізації та формування соціальної компетентності.

- «Симбіоз». Цей вектор описує психологічну дистанцію. В умовах сучасних викликів (цифровізація, безпекові ризики) схильність батьків до надмірного злиття та опіки стає «пасткою», яка гальмує розвиток резильєнтності та автономії дитини, роблячи її вразливою перед зовнішніми труднощами.

- «Авторитарна гіперсоціалізація». Показник відображає міру тиску на особистість дитини через жорсткі вимоги до її успішності та поведінки. Ми

досліджували, наскільки батьки готові жертвувати емоційним комфортом дитини заради досягнення нею «соціально схвалюваних» стандартів.

- «Маленький невдаха». Шкала ілюструє когнітивний компонент батьківського ставлення – віру в сили дитини. Приписуючи дитині статус невдахи, батьки несвідомо програмують її на невдачі в реальному соціальному середовищі, знижуючи її рівень домагань.

2 Опитувальник «Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) Е. Ейдемільера та В. Юстицькіса (див. Додаток Б). Цей інструментарій був залучений для виявлення патологізуючого типу виховання та ідентифікації тих особливостей батьківського характеру, що провокують порушення у виховному процесі. На відміну від ОБС, АСВ дозволяє діагностувати такі прояви, як гіперпротекція, гіпопротекція, надмірність або недостатність санкцій, а також виявити неусвідомлені потреби батьків, які вони намагаються компенсувати через дитину (наприклад, проєкція власних небажаних якостей на дитину). Ми розглядаємо результати за цією методикою як базу для побудови подальшої програми психолого-педагогічної підтримки, оскільки вона дає можливість перейти від загальних описів до якісного аналізу конкретних деформацій сімейного виховання. Для нашого дослідження принципово важливим завданням було діагностувати не лише полярні відхилення у виховному процесі (такі як тотальна гіперпротекція чи відкрита жорстокість), а й виявити більш тонкий, але не менш деструктивний показник – «виховну невпевненість» батьків. В умовах трансформації сучасних територіальних громад та стрімкої зміни ціннісних орієнтирів цей показник часто стає першопричиною дезорієнтації дитини у соціумі [46, с. 114]. Батьки, які не мають чіткої внутрішньої позиції, транслують дитині суперечливі сигнали, що підриває її базову довіру до світу та гальмує процеси успішної соціалізації.

3 Авторська анкета «Соціалізуючий потенціал моєї родини» (див. Додаток А). Цей інструментарій був розроблений та впроваджений з метою виявлення суб'єктивної оцінки батьками власної виховної компетентності. Особливий фокус анкети було спрямовано на з'ясування готовності дорослих до

цифрової взаємодії з дітьми в умовах сучасних реалій. Ми виходили з припущення, що соціалізуючий потенціал сучасної сім'ї неможливо оцінити без урахування того, як батьки модерують входження дитини у кіберпростір та чи здатні вони виступати експертами у цій сфері. Узагальнені результати, отримані за допомогою фундаментальної методики ОБС (А. Варги та В. Століна) серед батьківської спільноти Томашпільського ліцею, дозволили нам сконструювати детальну карту сімейних взаємин, яка відображає зріз актуального стану виховного середовища (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Результати діагностики батьківського ставлення за методикою ОБС
(у % до кількості опитаних)**

Шкала опитувальника	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)
Прийняття -відторгнення	62	24	14
Кооперація	40	35	25
Симбіоз	28	42	30
Авторитарна гіперсоціалізація	36	44	20
Маленький невдаха	12	38	50

Аналіз результатів свідчить про складну та неоднорідну структуру батьківських настанов. Показник у 62% за шкалою «Прийняття» демонструє, що більшість батьків ліцею зберігають емоційну близькість із дітьми, що є позитивним психологічним фундаментом для соціалізації. Це означає, що дитина сприймається як цінність, її інтереси та потреби загалом поважаються. Однак наявність 14% респондентів із низьким рівнем за цією шкалою вказує на латентне емоційне відторгнення, де дитина сприймається як тягар або джерело постійних розчарувань, що критично знижує її самоповагу. Найбільш тривожним маркером, що потребує негайної соціально-педагогічної уваги, є 36% високого рівня за шкалою «Авторитарна гіперсоціалізація». Ця цифра підтверджує схильність значної частини батьківської громади до авторитарного тиску. У

таких сім'ях індивідуальність дитини часто ігнорується заради досягнення формальних показників успіху (оцінки, грамоти, соціальний статус). Соціалізація в цих умовах набуває примусового характеру: дитина змушена відповідати жорстким стандартам дорослих, що закономірно провокує внутрішні конфлікти, а в підлітковому віці – відкриті протестні реакції та девіантні прояви. Показник «Кооперації» (40%) корелює з результатами авторського анкетування. Під час якісного аналізу відповідей було з'ясовано, що навіть ті батьки, які прагнуть партнерства, часто відчують гострий брак часу для спільної діяльності. Респонденти посилалися на надмірну господарську завантаженість та економічні труднощі, що є характерним для сільських та селищних громад. Це створює «дефіцит спільних смислів», коли формальне перебування поруч не замінює глибинної психологічної взаємодії. Додатковий аналіз за методикою АСВ висвітлив специфічний соціально-психологічний феномен – «домінуючу гіперпротекцію» у 24% опитаних. Батьки в таких родинах намагаються стати штучним «щитом» між дитиною та викликами реального світу. Замість того, щоб вчити дитину долати труднощі, вони намагаються їх усунути, що фактично блокує розвиток автономії та резильєнтності. У цифрову добу це часто проявляється у тотальному контролі за гаджетами без пояснення правил безпеки, що лише підігріває інтерес дитини до забороненого контенту. На основі комплексного поєднання результатів усіх методик нами було проведено диференціацію родин за рівнями їхнього соціалізуючого потенціалу (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Розподіл сімей за рівнями соціалізуючого потенціалу
(констатувальний етап)**

Рівень потенціалу	Кількість сімей (%)	Характеристика взаємодії
Високий	22	Гармонійні родини, панує демократичний стиль виховання, високий рівень емоційного тепла, готовність до інновацій у вихованні

Середній	51	Родини з фрагментарним виховним впливом («любов без стратегії»). Виховні акти мають стихійний характер, залежать від настрою батьків
Низький	27	Деструктивні моделі взаємодії з високим рівнем тривожності, конфліктності або глибоким емоційним відчуженням

Узагальнюючи результати констатувального етапу експерименту, ми змогли чітко виділити та структурувати основні «дефіцитарні зони» соціалізуючого потенціалу сімей Томашпільського ліцею. Саме ці зони стали мішенями для розробленої нами програми соціально-педагогічної корекції:

1. Емоційно-регулятивна зона: виявлено значну ригідність (негнучкість) батьків у виявленні емпатії. Дорослі часто відчують труднощі у прийнятті негативних станів дитини (гніву, суму, страху), намагаючись їх придушити замість того, щоб навчити дитину ними керувати.

2. Комунікативна зона: спостерігається гострий дефіцит навичок конструктивного діалогу («Я-повідомлень», активного слухання). Батьки демонструють низький рівень готовності до спільної продуктивної діяльності, яка не пов'язана з побутовими обов'язками.

3. Когнітивно-виховна зона (інформаційний дефіцит): зафіксовано брак актуальних знань про вікову психологію сучасної дитини («альфа-покоління»). Батьки не володіють дієвими стратегіями протидії цифровим ризикам, часто обираючи крайні позиції: або повне ігнорування активності дитини в мережі, або тотальну заборону.

Таким чином, отримані дані підтверджують необхідність впровадження системної програми підтримки батьківства, яка б допомогла трансформувати виявлену «авторитарну гіперсоціалізацію» та «виховну невпевненість» у свідоме, партнерське та технологічно грамотне батьківство. Це стане запорукою підвищення соціалізуючого потенціалу родини та забезпечить гармонійний

розвиток особистості дитини в умовах сучасних викликів. Особливу увагу в межах нашого дослідження було приділено глибокому якісному розшифруванню показників за методикою АСВ (Аналіз сімейних взаємин) Е. Ейдемільера. Даний інструментарій дозволив вийти за межі поверхневого опису та ідентифікувати специфічні, часто латентні деформації виховного процесу, які виступають системними бар'єрами для успішної соціалізації особистості в умовах Томашпільського ліцею. Завдяки детальному аналізу було ідентифіковано та проаналізовано наступні типи деструктивного виховання, що безпосередньо корелюють із рівнем соціальної адаптованості учнів:

1. Потуральна гіперпротекція (18%). Цей тип характеризується надмірною концентрацією батьків на задоволенні миттєвих потреб та примх дитини. Виховний процес будується за принципом «мінімум вимог – максимум задоволення», що провокує формування соціальної інфантильності. У шкільному середовищі ліцею такі діти демонструють низьку здатність до дотримання групових норм, оскільки в сім'ї вони не засвоїли поняття «меж» та «відповідальності». Це створює конфліктні ситуації в інклюзивному та загальношкільному просторі.

2. Домінуюча гіперпротекція (22%). Виявляється у тотальному контролі за кожним кроком дитини, що фактично позбавляє її суб'єктності. Батьки «проживають» життя за дитину, диктуючи їй коло спілкування, інтереси та спосіб поведінки. Наші дані підтверджують високий рівень авторитаризму в таких сім'ях, що суттєво обмежує соціальну ініціативність учнів. У майбутньому це може призвести до формування пасивної життєвої позиції або, навпаки, до вибухового протесту проти будь-яких соціальних інститутів.

3. Емоційне відторгнення (10%). Це найбільш критична зона деформації сімейного потенціалу. Дитина на неусвідомленому рівні сприймається батьками як обтяжливий чинник, що заважає їхній самореалізації чи комфорту. Це веде до глибокої десоціалізації: не отримуючи тепла вдома, підліток починає шукати емоційну підтримку у випадкових позашкільних групах, що підвищує ризик потрапляння під вплив асоціальних елементів.

Аналіз продемонстрував, що найбільш проблемним у структурі сімейного потенціалу є поведінковий компонент (32% низького рівня). Це підтверджує науковий висновок про те, що навіть за наявності базової любові до дитини, батьки часто не володіють практичними інструментами змістовної організації спільного часу. У сучасних умовах цей вакуум взаємодії часто заміщується паралельним, але відчуженим перебуванням у гаджетах. Живий соціальний контакт між поколіннями слабшає, трансформуючись у «співіснування на одній території», де кожен занурений у власний віртуальний світ. Для уточнення соціально-педагогічного портрета сімей та оцінки їхньої готовності до викликів цифрової епохи нами було застосовано авторську анкету «Соціалізуючий потенціал моєї родини». Отримані дані дозволили нам структурувати показники соціалізуючого середовища (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Показники соціалізуючого середовища родини (за результатами авторського анкетування)

Параметр аналізу	Характеристика показника	% респондентів
Культура дозвілля	Конструктивне планування спільного часу (активний відпочинок, хобі)	18
	Пасивне співіснування (перегляд ТБ, окреме перебування в соцмережах)	54
	Повна відсутність спільних інтересів	28
Цифрова взаємодія	Використання технологій для спільного розвитку та навчання	12
	Гаджети як «інструмент тиші» (дитина в мережі, щоб не заважати дорослим)	55
	Хаотичний контроль без пояснення правил безпеки	33
Соціальна активність	Готовність до партнерства з ліцеєм у виховному процесі	65
	Формальне виконання вимог закладу освіти	25
	Уникнення контактів з педагогами	10

Окремим важливим відкриттям під час опитування став аналіз цифрової гігієни родин. Було зафіксовано «технологічний парадокс»: при наявності високої швидкості інтернету та доступу до сучасних гаджетів, лише незначна частина батьків (12%) використовує мережу як ресурс для спільного розвитку чи сімейних проєктів. Для більшості ж цифрові пристрої стали легальним способом дистанціюватися від дитини, що свідчить про низьку цифрову компетентність батьків у виховному аспекті. На основі комплексної діагностики, що об'єднала дані ОБС, АСВ та авторської анкети, нами було виокремлено та детально описано типологію сімей за спрямованістю їхнього соціалізуючого потенціалу:

1. Активно-позитивний тип (20%) – це «родини-партнери». Вони згуртовані, соціально відкриті, орієнтовані на демократичне спілкування. Такі батьки активно залучені до життя ліцею, сприймають цифрові технології як інструмент розвитку та мають високий рівень резильєнтності до життєвих криз.

2. Пасивно-позитивний тип (48%) – «стихійні» вихователі. У таких родинках панує емоційне тепло, діти почуваються любленими, проте у батьків відсутня чітка та системна виховна стратегія. Соціалізація тут відбувається хаотично, а виховний вплив часто залежить від настрою чи зовнішніх обставин. Саме цей тип сімей має найбільший потенціал для розвитку за умови надання їм фахової педагогічної підтримки.

3. Апатично-відсторонений тип (32%) – родини, де функція соціалізації значною мірою «делегована» зовнішнім чинникам: медіа-середовищу, закладу освіти або вуличним групам. Батьки займають позицію сторонніх спостерігачів, обмежуючись матеріальним забезпеченням дитини. Це зона найвищого ризику, де найчастіше формується занижена самооцінка та девіантна поведінка.

Отже, результати констатувального етапу дослідження підкреслюють гостру потребу в розробці та впровадженні цілеспрямованої програми розвитку соціалізуючого потенціалу сім'ї, яка б допомогла батькам перейти від пасивного співіснування до активного, технологічно грамотного та емоційно насиченого виховання.

2.2. Реалізація програми соціально-педагогічної підтримки та підвищення батьківської компетентності

Результати констатувального етапу дослідження, які висвітлили дефіцитарні зони у виховному потенціалі родин Томашпільського ліцею, стали фундаментальною основою для розробки та впровадження програми підтримки. Отримані дані продемонстрували, що традиційні методи батьківського впливу часто не відповідають викликам сучасності, а високий рівень авторитаризму та «виховної невпевненості» потребує системної корекції. Розроблена нами програма спрямована на фундаментальну трансформацію батьківської ролі: від статичної позиції суворих батьків до динамічної ролі мудрих наставників. В основу програми покладено ідею про те, що соціалізуючий потенціал сім'ї – це не лише сукупність матеріальних чи педагогічних ресурсів, а насамперед жива система якісної взаємодії, яка здатна адаптуватися до потреб зростаючої особистості. Основними стратегічними цілями програми визначено:

1. Мінімізацію проявів авторитарної гіперсоціалізації та жорсткого директивного контролю.
2. Розвиток навичок «емоційного коучингу», що передбачає здатність батьків бути емоційним контейнером для почуттів дитини.
3. Формування усвідомленої медіа-грамотності та навичок безпечної цифрової взаємодії, що є критично важливим для «альфа-покоління».

Комплексна програма соціально-педагогічної підтримки «Сім'я – простір зростання» була впроваджена як інтегрований курс, що поєднує психологічну підтримку та педагогічне просвітництво. Мета програми полягала у зміцненні виховного потенціалу родини через глибоку корекцію деструктивних батьківських установок та опанування практичних технік конструктивного діалогу. Структура програми передбачала 8 занять, що проводилися протягом двох місяців, і реалізувалася за трьома взаємодоповнюючими векторами:

1. *Когнітивний вектор*: розширення знань батьків про психологію розвитку, вікові кризи та специфіку соціалізації в умовах інформаційного

суспільства.

2. *Тренінговий (інструментальний) вектор*: безпосереднє відпрацювання навичок ненасильницького спілкування, саморегуляції та вирішення конфліктів.

3. *Консультативно-терапевтичний вектор*: індивідуальний супровід та фахова підтримка родин, у яких за результатами діагностики було виявлено низький рівень потенціалу або емоційне відчуження.

Логіка програми була побудована за принципом поступового занурення: від емоційного розвантаження та відновлення власної ресурсності батьків до активного опанування та апробації нових виховних стратегій.

Блок I. Емоційна архітектура родини: фундамент взаєморозуміння

Заняття №1. «Ресурсність батьків: де брати сили для виховання?»

Перша зустріч була принципово присвячена профілактиці батьківського вигорання. Ми виходили з тези, що виснажений дорослий не може бути ефективним у соціалізації дитини. Учасники вчилися ідентифікувати власні емоційні дефіцити, аналізували «поглиначі енергії» у своєму повсякденному житті та опановували техніки швидкої саморегуляції (дихальні вправи, методи заземлення). Це стало необхідною умовою для переходу від реактивного виховання (крику, роздратування) до проактивного – створення безпечного, емоційно стабільного середовища вдома.

Заняття №2. «Мистецтво чути: емпатія та магія Я-повідомлень»

Дане заняття було безпосередньо спрямоване на подолання виявленого під час діагностики «емоційного відторгнення» (10% та 14% за різними шкалами). Основний акцент було зроблено на фундаментальній ідеї: успішна соціалізація дитини та її бажання дотримуватися соціальних норм можливі лише тоді, коли вона відчуває себе почутою та прийнятою у своїй родині.

Вправа «Емпатійне дзеркало»: батьки працювали в парах, де один виконував роль дитини, що ділиться проблемою, а інший вчився «віддзеркалювати» емоції партнера без надання негайних порад, критики чи оцінок. Учасники на практиці переконалися, що проста фраза: «Я бачу, що ти зараз дуже засмучений через ситуацію в ліцеї», працює набагато краще, ніж

директивне: «Не плач, сам винен». Це дозволило учасникам усвідомити пріоритетність емоційного зв'язку над моралізаторством.

Техніка «Я-повідомлення»: ми детально відпрацювали алгоритм зміни звинувачувального «Ти-стилю» («Ти знову знехтував уроками!», «Ти постійно в телефоні!») на вираження власних почуттів та потреб дорослого. Наприклад, заміна на: «Мені стає дуже тривожно і сумно, коли я бачу невиконані завдання, бо я хвилююся за твою успішність». Такий підхід дозволяє батькам захистити свої кордони та транслювати вимоги, не пригнічуючи при цьому гідність дитини та не викликаючи в неї захисної агресії.

Апробація цих технік у повсякденних ситуаціях взаємодії з учнями ліцею стала домашнім завданням для учасників, що дозволило перенести отримані знання в реальний простір сімейного життя.

Заняття №3. «Геть диктатуру: від авторитаризму до авторитетного партнерства». Ця частина програми була спрямована на корекцію високого рівня авторитарної гіперсоціалізації, зафіксованого у 36% нашої вибірки. Ми працювали над впровадженням принципу «авторитет замість влади». Батьки залучалися до глибокого аналізу відмінностей між слухняністю, яка тримається на страху (що веде до подальшого підліткового бунту), та співпрацею, яка будується на повазі та спільних цінностях.

Вправа «Дитина у центрі кола»: один з учасників ставав у центр, а інші оточували його, виголошуючи директивні вимоги високим тоном («ти мусиш бути найкращим», «не ганьби наше прізвище», «роби, як тобі кажуть»). Подальша рефлексія та обговорення почуттів «дитини» в центрі кола стали емоційним потрясінням для багатьох батьків. Учасники підтвердили, що такий тиск не стимулює розвиток, а навпаки – паралізує ініціативність дитини, формує в неї страх помилки та гальмує природні процеси соціалізації, перетворюючи її на «зручного», але нещасливого виконавця.

Цей блок занять дозволив підготувати ґрунт для переходу до другого етапу програми – опанування цифрової взаємодії та конструктивного вирішення конфліктів, що стало наступним кроком у розвитку соціалізуючого потенціалу

родин. Важливим завершенням першого блоку стала дискусія «Межі та свобода». Під час обговорення батьки вчилися фундаментальному переходу: замінювати односторонні, часто неаргументовані заборони, на двосторонні домовленості (контракти). Ми опрацювали психологічний механізм поступової передачі дитині відповідальності за власну поведінку. Це є критично важливим, адже саме здатність приймати рішення та усвідомлювати їхні наслідки є фундаментом успішної соціалізації у дорослому віці.

Блок II. Технологічне середовище та медіа-навігація: виховання в цифрову епоху

Заняття №4. «Цифрова екологія родини». Цей модуль став відповіддю на зафіксований раніше «технологічний парадокс». Ми детально розглянули концепцію «техноференції» – явища, коли цифрові пристрої втручаються в живий діалог, створюючи ефект «відсутності при присутності». Основну увагу було приділено зміні батьківської парадигми: від стратегій тотальної заборони (які лише провокують конфлікти) до стратегії «спільного споживання» контенту та цифрового кураторства.

Розробка Чек-листа цифрової гігієни. Учасники тренінгу самостійно розробили індивідуальні сімейні протоколи. Вони включали визначення «зон, вільних від смартфонів» (наприклад, кухня під час вечері чи спальня) та встановлення годин «аналогового» спілкування. Це дозволило повернути гаджетам їхню первинну функцію – інструменту для роботи чи навчання, а не джерела емоційного відчуження між батьками та дітьми.

Блок III. Поведінкова синергія та саморегуляція

Заняття № 5. «Емоційний інтелект: саморегуляція батьків як запорука стабільності». Дане заняття стало практичною відповіддю на запит батьків щодо труднощів у контролі гніву та імпульсивних реакцій. Ми обґрунтували тезу: соціалізуючий потенціал сім'ї катастрофічно знижується, якщо батьки діють під впливом афекту, адже дитина в такий момент засвоює модель агресивної поведінки як єдино можливу.

Техніка «Психологічний світлофор»: батьки вчилися ідентифікувати

тілесні маркери роздратування (прискорене серцебиття, стискання кулаків) ще на стадії «жовтого світла». Було опановано стратегії швидкого «охолодження»: від дихальних вправ за квадратом до техніки заземлення «5-4-3-2-1» (назвати 5 предметів, які бачиш, 4 звуки, які чуєш тощо). Це дає змогу вчасно зупинити ескалацію конфлікту та перейти до раціонального діалогу з позиції «дорослого».

Робота з когнітивними картками емоцій: використання карток допомогло учасникам розширити свій емоційний словник. Батьки вчилися диференціювати стани дитини, що раніше сприймалися як лінь чи непослух. Наприклад, ми вчилися бачити за зовнішньою «лінивістю» ознаки перевтоми, страху перед невдачею або навіть початкового вигорання через надмірне шкільне навантаження. Це суттєво підвищило рівень емоційного прийняття в групі.

Заняття №6. «Конфлікт як точка росту: техніки сімейної медіації». Мета заняття - трансформація конфлікту з руйнівної сили на інструмент розвитку стосунків через перехід до партнерської моделі.

Рольова гра «Важкий вечір»: учасники відпрацьовували типові сценарії (відмова від виконання обов'язків, «зависання» в гаджетах) за методикою «Win-Win» (Перемога-Перемога). Основний акцент робився на тому, щоб знайти рішення, яке враховує і потребу дорослого у порядку, і потребу дитини у відпочинку чи автономії.

Метод «П'ять чому». Цей аналітичний інструмент дозволив батькам заглянути за фасад зухвалої поведінки. Ставлячи запитання «чому?» п'ять разів поспіль, учасники доходили до першопричин (наприклад: дитина грубить – вона роздратована - у неї конфлікт у школі - вона відчуває себе незахищеною – їй не вистачає підтримки батьків). Це докорінно змінює батьківську позицію з каральної на підтримуючу.

Заняття №7. «Спільне дозвілля: традиції як якір соціальної стабільності». Робота була спрямована на подолання критичного дефіциту поведінкового компоненту (32% низького рівня за констатувальним етапом) через якісну зміну спільної діяльності.

Арт-терапевтична сесія «Карта сімейних мрій»: спільне створення колажів батьками та дітьми допомогло зняти існуючі комунікативні бар'єри. Через візуалізацію спільних планів та цінностей родина відчула себе єдиною командою. Це сприяло зміцненню емоційної інтегрованості та створенню нових сімейних ритуалів, які виконують роль «якоря» в нестабільному сучасному світі.

Ефективність програми «Сім'я – простір зростання» базувалася на принципах інтерактивності, рефлексивності та практичної придатності. Ми відійшли від формальних лекцій, віддавши перевагу методам, що залучають особистий досвід батьків:

Кейс-стаді: детальний аналіз реальних конфліктних ситуацій, що виникали в освітньому просторі Томашпільського ліцею. Це робило навчання максимально прикладним.

Психологічний шеринг: безпечний обмін досвідом та почуттями між учасниками. Усвідомлення того, що «я не один маю такі проблеми», суттєво знизило рівень батьківської тривожності та провини.

Домашні експерименти: практичні завдання на тиждень (наприклад, «вечір без критики», «15 хвилин повної уваги дитині»). Наступні заняття завжди починалися з рефлексії цих експериментів, що дозволяло інтегрувати нові навички в реальне життя.

Блок IV. Закріплення та перспективне планування

Заняття № 8. «Підсумки: моя ресурсна сім'я». Фінальна ретроспективна сесія була присвячена не лише підбиттю підсумків, а й закріпленню позитивних поведінкових зрушень. Учасники формували власні «дорожні карти» подальшого розвитку соціалізуючого потенціалу своєї родини, усвідомлюючи, що виховання – це безперервний процес творчої взаємодії.

Важливою складовою емоційного розвантаження стала *вправа «Лист у майбутнє»*. Батьки формували ціннісні послання своїм дітям, які ті мають прочитати через 5–10 років. Це стимулювало глибоке усвідомлення довгострокової відповідальності за обрані сьогодні виховні стратегії. Учасники зрозуміли, що дрібні побутові конфлікти є лише фоном, тоді як базове прийняття

та підтримка закладають фундамент дорослої соціалізації особистості та зміцнюють соціалізуючий потенціал родини в цілому.

Яскравим завершенням блоку став *арт-проект «Дерево сімейних ресурсів»*. Це була спільна творча робота батьків та дітей, де кожен елемент мав символічне значення. Коріння дерева уособлювало родинні традиції та генетичну пам'ять, стовбур – міцні спільні цінності, а плоди – конкретні досягнення у спілкуванні, здобуті протягом нашого експерименту. На «плодах» учасники фіксували свої перші перемоги: «вечера без гаджетів», «вперше спокійно обговорили оцінку», «збільшення часу для емоційної підтримки». Така візуалізація успіху допомогла родинам відчувати реальність позитивних змін.

Особлива увага в межах реалізації програми «Сім'я – простір зростання» приділялася формуванню у батьків навичок емоційної контейнерації. Ми виходили з наукової тези, що соціалізуючий потенціал родини прямо залежить від здатності дорослих «витримувати» складні емоційні стани дитини (тривогу, агресію, розчарування), не переходячи до деструктивних методів придушення. Контейнерування дозволяє дитині навчитися саморегуляції через приклад батьків, що є критичним фактором соціальної адаптивності.

Напрямок *«Конструктивне розв'язання конфліктів: від протистояння до діалогу»*. Метою цього напрямку було нівелювання авторитарних тенденцій, виявлених на констатувальному етапі, через опанування медіативних технік. Ми прагнули, щоб конфлікт сприймався учасниками не як загроза авторитету батьків чи порушення дисципліни, а як природна точка росту для обох сторін.

Рольове моделювання «Зміна позицій»: учасники об'єднувалися в пари та розігрували типові конфліктні ситуації (наприклад, категоричне небажання дитини виконувати домашні обов'язки або ігнорування прохань), чергуючи ролі «суворого контролера» та «дитини під тиском». Рефлексія після вправи дозволила батькам на власному тілесному та емоційному рівнях відчувати повну неефективність крику та погроз. Учасники відмітили, що агресія з боку дорослого миттєво змушує дитину «закриватися», що призводить до виникнення глухого емоційного бар'єру, який неможливо подолати формальними наказами.

Техніка «Алгоритм договору». Ми вчили батьків формувати правила сімейного співіснування не у форматі директивних наказів, а у форматі соціальних угод (контрактів). Це сприяло розвитку прогностичного компоненту батьківської компетентності: батьки вчилися заздалегідь обговорювати наслідки порушення домовленостей, що знімало потребу в емоційних сплесках та покараннях.

Модуль «Цифрова гігієна та медіа-навігація в родині». Це заняття стало стратегічною відповіддю на зафіксований під час діагностики дефіцит спільної цифрової діяльності. Ми змістили акцент із безперспективної «заборони інтернету» на формування культури спільного споживання контенту.

Воркшоп «Наші спільні цифрові інтереси»: батьки складали перелік мобільних додатків, освітніх платформ чи ігор, які можуть бути цікавими як їм, так і їхнім дітям. Обговорювалася стратегія «спільного екрану», де гаджет перестає бути причиною ізоляції кожного члена родини у своєму кутку, а стає приводом для дискусії, спільного перегляду чи змагання.

Складання «Сімейного медіа-контракту»: учасники розробляли прозорі правила користування пристроями, які поширюються на всіх членів родини, включаючи самих дорослих (наприклад, правило «телефони поза столом» для тата і мами також). Це допомогло ефективно подолати феномен техноференції та відновити візуальний контакт під час спільного дозвілля, що значно покращило мікроклімат у сім'ях.

Організаційно-методичні особливості проведення занять у Томашпільському ліцеї. Успішна реалізація програми вимагала створення особливого середовища, яке б стимулювало дорослих учасників до щирості та рефлексії. Нами було виокремлено три ключові принципи, що забезпечили ефективність взаємодії:

Принцип неформальності та психологічної безпеки. Заняття проводилися у форматі відкритого діалогу в комфортному колі («без парт»). Така атмосфера знімала захисні бар'єри та страх перед критикою чи зовнішньою оцінкою. Батьки почали сприймати ліцей не як контролюючий орган, а як безпечний ресурсний

центр для власного розвитку.

Система домашніх мікро-експериментів: після кожного модуля батьки отримували не «завдання», а «експеримент» (наприклад: «протягом дня замінювати критику на підтримку» або «запитати дитину про її почуття, а не про оцінки»). Обговорення результатів цих експериментів на початку наступної зустрічі створювало потужний ефект групової підтримки та мотивувало до реальних, а не декларативних змін у поведінці.

Дистанційний супровід та мікронавчання. Для підтримки безперервності виховного впливу було створено закриту спільноту у месенджері. Соціальний педагог регулярно публікував лаконічні «картки-підказки» з алгоритмами спілкування. Це дозволило перетворити навчання на щоденну практику свідомого батьківства, підтримуючи тонус учасників між зустрічами.

Важливим інноваційним компонентом стала паралельна робота з учнями. Поки батьки проходили тренінгові модулі, з дітьми проводилися ігрові заняття з розвитку емпатії та просоціальної комунікації. Така синхронізація зусиль («рух назустріч з обох боків») значно пришвидшила адаптацію нових моделей поведінки в родинях та зміцнила загальний соціалізуючий ефект.

Етапи реалізації програми в Томашпільському ліцеї. Для забезпечення логічності та системності впровадження програми нами було виокремлено три стратегічні етапи:

1. Підготовчий етап (1-й тиждень). Включав проведення мотиваційних зустрічей та презентацію програми для батьківської спільноти. Ключовим завданням тут було формування довіри між батьками та фахівцями (психологом, соціальним педагогом) та створення «контракту на зміни».

2. Основний (формувальний) етап (2–7 тижні). Безпосередня реалізація тренінгових блоків, впровадження технік емоційного інтелекту та медіа-навігації, проведення консультацій. Центральне місце займало опанування навичок емоційної регуляції. Ми виходили з того, що без здатності дорослого впоратися з власним гнівом чи розчаруванням, будь-яка виховна стратегія залишатиметься лише декларацією. Батьки вчилися розпізнавати моменти

власного «емоційного затоплення» та використовувати техніки когнітивної переоцінки ситуації. Це дозволило змінити вектор взаємодії: замість боротьби за владу в сім'ї (хто кого перемаже), учасники почали орієнтуватися на спільне вирішення проблем.

3. Підсумково-рефлексивний етап (8-й тиждень). Метою цього етапу став комплексний аналіз суб'єктивних змін, що відбулися в родинях протягом експерименту. Ми збирали зворотний зв'язок не лише у форматі анкет, а й через глибинні групові інтерв'ю. Батьки ділилися своїми «історіями успіху» та труднощами, з якими вони стикалися під час впровадження нових моделей поведінки. Це був період інтеграції отриманого досвіду в повсякденне життя, що підготувало респондентів до фінального діагностичного зрізу.

Методичний інструментарій та інноваційні підходи до підвищення батьківської компетентності. Висока ефективність програми «Сім'я – простір зростання» у Томашпільському ліцеї забезпечувалася використанням сучасних освітніх форматів, які активізували внутрішні ресурси батьківської спільноти:

Кейс-метод (метод ситуаційного аналізу). Ми відмовилися від абстрактних прикладів на користь аналізу реальних, гостросоціальних ситуацій, з якими щодня стикаються педагоги та батьки ліцею. Наприклад, кейс

«Смартфон на уроці: конфлікт інтересів» став майданчиком для палкої дискусії. Батьки вчилися бачити ситуацію очима вчителя, дитини та адміністрації. Це допомогло знайти конструктивний компроміс між необхідністю дотримання шкільних вимог та потребою дитини в автономії та цифровому самовираженні.

Кінопедагогіка (метод спрямованого відеоаналізу): обговорення ретельно підібраних фрагментів фільмів про підліткову психологію та сімейні кризи дозволило батькам подивитися на власні виховні помилки «збоку», через призму художніх образів. Це суттєво знизило рівень психологічного захисту. Батьки відмічали, що через співпереживання героям вони почали краще розуміти приховані мотиви зухвалої поведінки власних дітей, що автоматично підвищило рівень емпатії в родинному колі.

Важливим інноваційним елементом програми став дистанційний супровід та мікронавчання. Усвідомлюючи, що зміни виховного стилю – це тривалий і складний процес, ми забезпечили батькам безперервну підтримку через закриту групу в месенджері. Протягом двох місяців соціальний педагог публікував так звані «хвилинки ресурсності» – лаконічні поради, короткі аудіо-практики для самозаспокоєння та картки-алгоритми (наприклад, «Як реагувати, коли дитина каже «Ні»»). Це дозволило підтримувати високий рівень мотивації між очними зустрічами та оперативно консультувати батьків у «гарячих» ситуаціях, запобігаючи поверненню до старих, авторитарних звичок. На заключних етапах формувальної роботи основна увага була сфокусована на закріпленні навичок демократичної та партнерської взаємодії. Ми акцентували увагу на важливості делегування відповідальності: батьки вчилися поступово передавати дитині право на помилку та право на самостійний вибір (від вибору одягу до планування часу на навчання). Це є критично важливою умовою для успішного проходження дитиною всіх етапів соціалізації, оскільки лише в умовах довіри формується зріла та відповідальна особистість. Таким чином, програма «Сім'я – простір зростання» трансформувалася з освітнього курсу на повноцінний соціально-педагогічний майданчик. Кожна родина отримала можливість провести ревізію власних виховних ресурсів та перетворити їх на дієвий інструмент формування гармонійної, адаптованої до сучасних викликів особистості дитини.

Очікувані результати та вектори позитивних зрушень: впроваджуючи дану програму, ми розраховували на досягнення наступних системних змін у структурі соціалізуючого потенціалу сімей:

Статистично значуще зниження індексу авторитарної гіперсоціалізації: очікується, що батьки відмовляться від тотального контролю на користь гнучких методів керівництва.

Зростання рівня кооперації: збільшення частки спільної продуктивної діяльності (творчість, волонтерство, цифрові проекти), що призведе до зміцнення емоційної інтегрованості родини.

Якісна трансформація батьківської позиції: перехід від моделі

«зовнішнього цензора» до моделі «партнера-навігатора», який не карає за помилки, а вчить орієнтуватися в інформаційному та соціальному просторі.

Реалізація програми в умовах Томашпільського ліцею довела: підтримка родини є найбільш дієвою тоді, коли вона не має характеру повчання, а базується на актуальних запитах цифрової епохи та будується як відкритий, щирий діалог між поколіннями. Поетапність, наукова обґрунтованість та технологічність програми дозволили змінити саму парадигму взаємодії в родині, створивши надійні передумови для сталого розвитку їхнього соціалізуючого потенціалу в майбутньому.

2.3. Аналіз результатів дослідження та рекомендації щодо зміцнення інституту сім'ї

Завершальним та найбільш відповідальним етапом нашого наукового пошуку став контрольний зріз, мета якого полягала у верифікації ефективності впровадженої програми «Сім'я – простір зростання». Для забезпечення високого рівня об'єктивності та достовірності результатів було проведено повторну комплексну діагностику тієї ж самої вибірки – 45 батьків Томашпільського ліцею. Методологія аналізу на цьому етапі базувалася на кількісному та якісному порівнянні показників (описова статистика), що дозволило наочно продемонструвати динаміку розвитку соціалізуючого потенціалу кожної родини.

Порівняльний аналіз результатів за методикою ОБС (Варги-Століна). Аналіз динаміки показників батьківського ставлення виявив глибокі структурні зміни у сприйнятті батьками своєї ролі та особистості дитини. Порівняльні дані констатувального та контрольного етапів, представлені у таблиці 2.4 (див. стор.47), свідчать про вихід сімейних систем на якісно новий рівень функціонування.

Як свідчать дані таблиці, найбільш суттєвий та стратегічно важливий прорив зафіксовано за шкалою «Кооперація», де рівень високих показників зріс майже вдвічі (+34%). Це є прямим доказом того, що батьки не лише теоретично

Таблиця 2.4

Динаміка показників батьківського ставлення (високий рівень, %)

Шкала опитувальника	Констатувальний етап (%)	Контрольний етап (%)	Динаміка (+/-)
Прийняття- відторгнення	62	78	+16
Кооперація	40	74	+34
Симбіоз	28	20	-8
Авторитарна гіперсоціалізація	36	14	-22
Маленький невдаха	12	5	-7

засвоїли принципи партнерства, а й реально опанували навички спільної продуктивної діяльності. Дитина в таких сім'ях перестала бути об'єктом виховних маніпуляцій, ставши повноправним суб'єктом сімейного життя. Не менш важливою є динаміка за шкалою «Авторитарна гіперсоціалізація», де показник високого рівня знизився з 36% до 14%. Це свідчить про свідому рефлексію та відмову батьків від деструктивного диктату. Замість примусу до успіху за будь-яку ціну, батьки почали орієнтуватися на підтримку індивідуальної траєкторії розвитку дитини. Зниження показника «Симбіоз» (-8%) вказує на успішний розвиток автономії дітей: батьки вчаться «відпускати» дитину, довіряти їй, що є критичним для формування соціальної резильєнтності. Позитивне зростання шкали «Прийняття» (+16%) підтверджує зміцнення емоційного фундаменту родин. Це означає, що програма допомогла батькам трансформувати латентне роздратування у безумовну підтримку, що автоматично знімає бар'єри для успішної соціалізації учнів ліцею.

Контрольна діагностика за опитувальником АСВ продемонструвала суттєву оптимізацію типів сімейного виховання та нівелювання патологізуючих тенденцій (табл. 2.5).

Динаміка типів сімейного виховання за методикою АСВ
(у % до кількості опитаних)

Тип виховання	Констатувальний етап (%)	Контрольний етап (%)	Динаміка (+/-)
Потуральна гіперпротекція	18	6	-12
Домінуюча гіперпротекція	22	8	-14
Емоційне відторгнення	10	2	-8

Якісний аналіз цих даних свідчить про те, що батьки стали більш компетентними у встановленні конструктивних меж. Зменшення «Домінуючої гіперпротекції» (-14%) безпосередньо корелює із загальним зниженням авторитаризму: батьки перестали «душити» дитину своєю опікою, даючи простір для самостійних рішень. Особливо значущим результатом ми вважаємо практичне нівелювання «емоційного відторгнення» (залишилося лише 2% у складних випадках, що потребують тривалої терапії). Це стало результатом впровадження технік емоційної контейнерації та вправ на розвиток емпатії. Батьки навчилися бачити за «важкою» поведінкою дитини її незакриті потреби, що докорінно змінило клімат у родині.

Повторне анкетування «Соціалізуючий потенціал моєї родини» дозволило зафіксувати не лише зміну настанов, а й реальну трансформацію повсякденних соціальних практик у родині Томашпільського ліцею.

Зміна якісних показників соціалізуючого потенціалу за результатами авторської анкети представлена в табл. 2.6 (див. стор. 48).

Аналіз результатів дозволяє виокремити такі стратегічні зрушення:

1. Прорив у цифровій взаємодії: батьки успішно інтегрували цифрові інструменти у спільний простір. Відмова від сприйняття смартфона як

Зміна якісних показників соціалізуючого потенціалу за результатами авторської анкети

Параметр аналізу	Констатувальний етап (%)	Контрольний етап (%)	Динаміка (+/-)
Спільна цифрова діяльність з дітьми	12	42	+30
Практика «часу без гаджетів»	18	58	+40
Використання моделі конструктивного конфлікту	25	65	+40

«цифрової няні» на користь спільного створення контенту чи навчання на освітніх платформах стала реальним кроком до подолання техноференції.

2. Революція «якісного часу»: показник у 58% родин, які впровадили щоденну практику «годин без гаджетів», свідчить про відновлення візуального та емоційного контакту. Це дозволило сім'ям повернути втрачену близькість та наповнити спілкування спільними смислами.

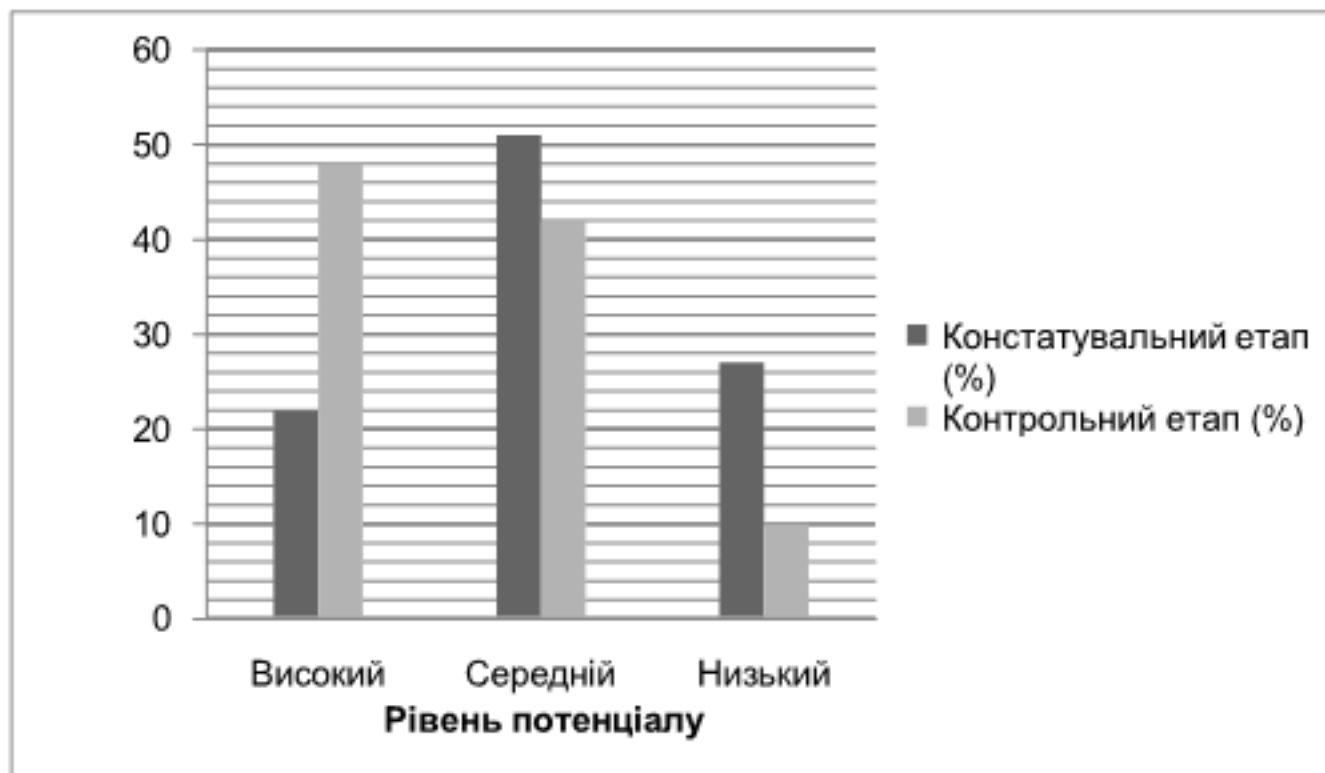
3. Трансформація батьківської спільноти: непередбачуваним, але надзвичайно цінним результатом стало створення «Батьківського чату підтримки». Це свідчить про перехід потенціалу від окремих родин до рівня соціального ресурсу всієї громади ліцею. Батьки почали обмінюватися досвідом самостійно, що гарантує сталість результатів програми.

Підсумковим етапом нашої експериментальної роботи став комплексний перерахунок розподілу сімей за рівнями сформованості їхнього соціалізуючого потенціалу. Це дозволило нам не лише побачити сухі цифри, а й зрозуміти глибинну динаміку трансформації сімейних систем Томашпільського ліцею під впливом впровадженої програми.

Динаміка рівнів соціалізуючого потенціалу сімей Томашпільського ліцею (у % до кількості опитаних) представлена в табл. 2.7 та рис.2.1

Динаміка рівнів соціалізуючого потенціалу сімей

Рівень потенціалу	Констатувальний етап (%)	Контрольний етап (%)	Динаміка (+/-)
Високий	22	48	+26
Середній	51	42	-9
Низький	27	10	-17

Рис. 2.1 Динаміка рівнів соціалізуючого потенціалу сімей

Порівняльний аналіз даних свідчить про надзвичайно позитивну тенденцію: кількість сімей із високим рівнем потенціалу зросла більш ніж удвічі (з 22% до 48%). Важливо зауважити, що це зростання відбулося переважно за рахунок переходу родин із «середнього» рівня, які після програми «Сім'я - простір зростання» змогли структурувати свій виховний вплив та наповнити його свідомими стратегіями. Ще більш значущим результатом є суттєве скорочення частки родин із низьким рівнем потенціалу – з 27% до 10%. Це підтверджує високу ефективність розробленої системи соціально-педагогічної підтримки, яка дозволила вивести найбільш «критичні» родини із зони емоційного відчуження та авторитарного тиску. Таким чином, впровадження програми дозволило активізувати внутрішній потенціал сім'ї, перетворивши її на

головний, емоційно безпечний інститут соціалізації дитини в сучасних умовах.

Для більш детального розуміння природи цих змін ми проаналізували рух середніх балів за ключовими шкалами батьківського ставлення (табл. 2.8.). Використання методів порівняльного аналізу дозволило нам ідентифікувати найбільш релевантні зсуви у виховних установках.

Таблиця 2.8

**Якісна динаміка змін показників батьківського ставлення
(порівняння середніх балів)**

Шкала опитувальника	Середній бал (до)	Середній бал (після)	Характер змін
Кооперація	3,8	7,1	Інтенсивне зростання (+3,3)
Авторитарна гіперсоціалізація	6,5	3,2	Суттєве зниження (-3,3)
Прийняття (емоційний компонент)	4,2	5,9	Помірне зростання (+1,7)

Показник «Авторитарна гіперсоціалізація»: зниження середнього балу більше ніж удвічі (з 6,5 до 3,2) з високою науковою достовірністю підтверджує, що батьки суттєво переглянули свої позиції. Це не просто зміна цифр, а фундаментальний відхід від моделі «жорсткого контролера» на користь моделі «партнерської навігації». Батьки навчилися розрізняти власні амбіції та реальні потреби дитини, що знімає психологічну напругу в родині та відкриває простір для вільної соціалізації учня.

Шкала «Кооперація»: стрімке зростання середнього балу (з 3,8 до 7,1) свідчить про якісний перехід сім'ї на новий рівень функціонування. Програма допомогла батькам знайти та впровадити реальні інструменти для спільної діяльності. Кооперація в нашому дослідженні виступила «локомотивом» змін: як тільки батьки почали діяти разом із дитиною (а не замість неї чи проти неї),

рівень конфліктності в родині миттєво почав знижуватися.

Емоційний компонент (Прийняття): хоча приріст за цією шкалою дещо менший порівняно з поведінковими аспектами (з 4,2 до 5,9), він є достатнім для підтвердження того, що рівень емпатії у вибірці зріс. Це критично важливо для повної нейтралізації симптомів «емоційного відторгнення». Зростання емоційного прийняття створює для дитини ситуацію «психологічного тилу», що є базовою умовою для формування впевненості у соціальних контактах поза сім'єю.

Методична обробка результатів дозволила нам виявити специфічні «зони стійких змін». Аналіз показав, що найбільш податливими до корекції в межах короткострокової програми виявилися когнітивний (знання про дитину) та поведінковий (конкретні техніки спілкування) компоненти соціалізуючого потенціалу. Батьки швидко засвоюють нові алгоритми дій («Я-повідомлення», правила цифрової гігієни), якщо бачать їхню негайну ефективність. Водночас емоційні установки (глибинне ставлення, подолання тривожності) змінюються значно повільніше. Це вказує на те, що емоційний фундамент сім'ї потребує більш тривалого та делікатного супроводу. Впроваджена система соціально-педагогічної підтримки довела свою ефективність, що підтверджується позитивною динамікою за всіма ключовими показниками. Найбільший ефект досягнуто у сфері розвитку батьківської кооперації та зниження авторитаризму, що прямо сприяє успішній соціалізації учнів Томашпільського ліцею. Отримані дані підкреслюють доцільність переходу від епізодичних заходів до створення цілісної екосистеми підтримки батьківства в межах закладу освіти. Результати експерименту дозволяють стверджувати, що підвищення соціалізуючого потенціалу сім'ї є ключовим важелем покращення якості освітнього процесу та виховання гармонійної особистості, здатної до продуктивної життєдіяльності в сучасному динамічному соціумі.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна стверджувати, що соціалізуючий потенціал сім'ї є динамічною та гнучкою системою, яка піддається цілеспрямованому педагогічному коригуванню. Наша

експериментальна робота на базі Томашпільського ліцею наочно довела: зміщення батьківських акцентів із жорсткого контролю на свідоме партнерство та з емоційного відчуження на глибоку емпатію дозволяє родині трансформуватися у справжню «оазу безпеки». В умовах турбулентного сучасного світу саме така сім'я стає надійним фундаментом для формування життєстійкої та гармонійної особистості дитини. Подальші перспективи дослідження вбачаються у вивченні специфіки соціалізації та трансформації виховного потенціалу в родинях, що перебувають в умовах тривалої дистанційної комунікації. Зокрема, особливої уваги потребує аналіз впливу вимушеної міграції та кризових обставин на збереження цілісності соціалізуючого простору сім'ї та пошук нових форматів соціально-педагогічної підтримки таких категорій населення.

На основі отриманих даних та успішної апробації експериментальної програми, ми розробили комплексні **рекомендації, спрямовані на стабілізацію та подальший розвиток виховних ресурсів сім'ї в сучасних умовах.**

1. На мікросоціальному рівні (рекомендації для батьків):

- Впровадження стратегії «емоційного контейнування»: батькам рекомендується розвивати навички витримування складних емоцій дитини (гніву, страху, розчарування) без переходу до агресії чи ігнорування. Це дозволяє дитині відчувати себе прийнятою навіть у кризові моменти.

- Створення «безцифрових зон» та «аналогових традицій»: важливо визначити час і місце в домі (наприклад, під час вечері або за годину до сну), де використання будь-яких гаджетів заборонено для всіх членів родини. Це стимулює розвиток вербальної комунікації та емпатії.

- Перехід до моделі «випереджальної підтримки»: замість критики за помилки, батькам варто зосередитися на спільному аналізі причин невдач та пошуку ресурсів для їх подолання, що зміцнює поведінковий компонент соціалізації.

2. На мезосоціальному рівні (рекомендації для освітніх закладів та громади):

- Трансформація психолого-педагогічної просвіти: закладам освіти (зокрема Томашпільському ліцею) доцільно відійти від лекційних форм роботи з батьками на користь тренінгів, психологічних ігор та «живих бібліотек». Це дозволяє батькам не лише отримувати знання, а й відчувати солідарність з іншими родинами.

- Розбудова мережі «цифрового менторства»: залучення активних батьків до створення медіа-контенту разом із дітьми в межах шкільних проєктів. Це нівелює розрив поколінь та перетворює цифрові технології на спільний інтерес, а не на причину конфліктів.

- Організація «Сімейних вікендів» у громаді: проведення культурних та спортивних заходів, де основною умовою є командна участь батьків та дітей. Це зміцнює соціальні зв'язки всередині громади та підвищує престиж відповідального батьківства.

3. На рівні соціально-педагогічного супроводу:

- Створення служб медіації: для вирішення затяжних конфліктів у сім'ях, де спостерігається високий рівень авторитаризму, доцільно залучати професійних медіаторів, які допоможуть налагодити діалог на засадах рівності.

- Розробка мобільних додатків-помічників: для підтримки батьківської компетентності в режимі реального часу, що міститимуть короткі вправи на зближення, поради щодо психології підлітків та чек-листи для оцінки власного емоційного стану.

На основі отриманих результатів дослідження та успішної апробації програми «Сім'я – простір зростання», нами розроблено комплексні **рекомендації для основних суб'єктів освітнього процесу.**

Рекомендації для батьків:

1. Трансформація виховної позиції. Відмовитися від моделі тотального контролю на користь «партнерської навігації». Це передбачає залучення дитини до обговорення сімейних планів та надання їй права на вибір у межах її вікової компетенції.

2. Розвиток емоційного інтелекту. Впроваджувати техніки емоційного

контейнування. Батькам важливо навчитися приймати складні почуття дитини (гнів, страх, розчарування) без зустрічної агресії, що створює фундамент психологічної безпеки в родинному колі.

3. Цифрова гігієна та спільна активність. Створювати вдома «безцифрові зони» (наприклад, під час вечері) та запроваджувати традиції спільної цифрової діяльності (медіа-проекти, освітні ігри). Це дозволяє перетворити гаджети з чинника роз'єднання на інструмент зближення поколінь.

Рекомендації для педагогів (класних керівників, соціальних педагогів):

1. Оновлення форм роботи з родиною. Перейти від формальних батьківських зборів до інтерактивних форматів (тренінгів, воркшопів, груп підтримки). Основний акцент має бути на живому діалозі та обміні досвідом між батьками, а не на констатації успішності учнів.

2. Медіація конфліктів. Використовувати техніки медіації у розв'язанні суперечок між батьками та дітьми. Педагог має виступати не як «суддя», а як нейтральний посередник, який допомагає сторонам почути потреби одна одної.

3. Методичний супровід. Регулярно надавати батькам лаконічні та практичні матеріали («хвилинки ресурсності») щодо особливостей вікової психології та цифрової безпеки, використовуючи для цього зручні канали комунікації (месенджери, чат-боти).

Рекомендації для адміністрації закладу (директорів ліцею):

1. Створення екосистеми партнерства. Організаційно сприяти створенню на базі ліцею «Центру ресурсного батьківства», де родини могли б отримувати фахову консультативну допомогу та відчувати підтримку громади.

2. Підтримка сімейних ініціатив. Включати до плану роботи закладу заходи, що передбачають командну участь дітей та батьків (сімейні вікенди, спільні волонтерські проекти, фестивалі цифрової творчості). Це сприяє підвищенню престижу відповідального батьківства.

3. Професійний розвиток персоналу. Сприяти підвищенню кваліфікації педагогів у сфері сімейної психології та конфліктології. Адміністрація має забезпечити умови для того, щоб кожен вчитель володів сучасними

інструментами підтримки родини.

Висновки до розділу 2

У другому розділі на основі проведеного експериментального дослідження було здійснено діагностику виховного потенціалу сімей, розроблено та апробовано програму соціально-педагогічної підтримки батьківства, а також проаналізовано ефективність впроваджених заходів. Узагальнення результатів практичної роботи дозволило сформулювати такі висновки:

1. Діагностика стану виховного потенціалу сімей на прикладі Томашпільського ліцею виявила неоднорідність батьківських настанов. Хоча більшість батьків (62%) демонструють емоційне прийняття дитини, було зафіксовано критичні «дефіцитарні зони»:

Емоційно-регулятивну ригідність – труднощі у прийнятті негативних емоцій дитини та намагання їх придушити.

Комунікативний дефіцит – низький рівень навичок конструктивного діалогу та «Я-повідомлень».

Цифрове відчуження – лише 12% батьків використовують цифрові технології як ресурс для спільного розвитку, тоді як для більшості вони є способом дистанціюватися від дитини.

2. Типологія сімей за соціалізуючим спрямуванням дозволила виокремити три основні групи: «родини-партнери» (20%), «стихійні вихователі» (48%) та «апатично-відсторонені» родини (32%). Встановлено, що найбільший потенціал для розвитку має пасивно-позитивний («стихійний») тип, який потребує фахової навігації для переходу до усвідомленого виховання.

3. Апробація авторської програми «Сім'я – простір зростання» довела свою ефективність у трансформації батьківської ролі від «контролера-наглядача» до «партнера-навігатора». Програма, побудована за когнітивним, тренінговим та консультативним векторами, забезпечила поетапне занурення батьків у культуру емоційного коучингу та ненасильницького спілкування.

4. Аналіз результатів формувального етапу підтвердив статистично значущу позитивну динаміку за всіма ключовими показниками:

- Показник «Авторитарна гіперсоціалізація» знизився більше ніж удвічі (з 6,5 до 3,2 балів), що свідчить про відхід від жорсткого директивного контролю.
- Рівень «Кооперації» зріс майже вдвічі (з 3,8 до 7,1 балів), що підтверджує опанування батьками навичок спільної продуктивної діяльності з дітьми.
- Емоційне прийняття продемонструвало стабільний ріст (з 4,2 до 5,9 балів), створюючи для дитини ситуацію «психологічного тилу».

5. Експериментально підтверджено гіпотезу дослідження: соціалізуючий потенціал сім'ї суттєво підвищується за умови впровадження комплексної підтримки, спрямованої на розвиток емоційного інтелекту та цифрової грамотності батьків. Найбільш податливими до швидкої корекції виявилися когнітивний та поведінковий компоненти, тоді як глибинні емоційні установки потребують тривалішого супроводу.

6. Визначено ключові організаційно-методичні засади, що забезпечили успішність соціально-педагогічної взаємодії. Встановлено, що перехід від формальних лекційних методів до інтерактивних форматів (кейс-стаді, рольове моделювання, кінопедагогіка) дозволив знизити рівень психологічного захисту батьків. Принцип неформальності та створення «безпечного простору» у Томашпільському ліцеї сприяв щирості учасників, що є необхідною умовою для глибокої корекції внутрішньосімейних настанов.

7. Обґрунтовано роль цифрової медіа-навігації як одного з центральних компонентів сучасного виховного потенціалу. Результати експерименту показали, що розробка «Сімейних медіа-контрактів» та впровадження тактики «спільного екрана» дозволяють нівелювати явище техноференції (втручання гаджетів у живий діалог). Це призвело до зростання показника якісного спільного дозвілля з 18% до 58%, що підтверджує можливість гармонізації стосунків навіть в умовах тотальної цифровізації.

8. Доведено ефективність супроводу як інструменту підтримки стійкості змін. Використання месенджерів для трансляції «хвилинок ресурсності» та домашніх мікро-експериментів забезпечило безперервність виховного впливу між тренінговими заняттями. Такий підхід дозволив батькам інтегрувати нові навички в щоденну практику («день без критики», «техніка трьох компліментів»), що перетворило теоретичні знання на стійкі поведінкові звички.

9. Ідентифіковано «зони стійких змін» та «зони інерції» у структурі батьківської компетентності. Математико-статистичний аналіз виявив, що найбільш податливим до змін є поведінковий компонент (навички комунікації), тоді як емоційний компонент (глибинне прийняття, подолання тривожності) змінюється повільніше. Це вказує на необхідність пролонгованого супроводу родин навіть після завершення активної фази програми для закріплення результатів.

10. Сформовано комплексний підхід до зміцнення інституту сім'ї, який базується на синергії зусиль батьків, дітей та фахівців ліцею. Паралельна робота з учнями щодо розвитку просоціальної комунікації пришвидшила адаптацію нових моделей взаємодії, що дозволило зміцнити соціалізуючий потенціал громади в цілому та створити самоорганізовану мережу батьківської підтримки.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі проведено цілісне дослідження проблеми розвитку соціалізуючого потенціалу сім'ї. Відповідно до визначених завдань, отримано наступні результати:

Концептуальні засади та роль сім'ї. Сім'я як динамічна система: обґрунтовано, що сім'я є складним феноменом, який інтегрує біологічні, правові та духовні зв'язки. Вона виступає не просто як осередок суспільства, а як цілісна система, що забезпечує трансляцію культурного досвіду та формування ідентичності. Експресивно-підтримуюча функція: виявлено трансформацію ролі сім'ї: від господарської до підтримуючої. В умовах соціальної нестабільності родина стає головним джерелом емоційної безпеки, що робить її виховну функцію пріоритетною. Фундамент суспільних відносин: з'ясовано, що стійкість сім'ї безпосередньо впливає на якість соціуму, оскільки саме в родині закладаються базові моделі толерантності та відповідальності.

Виховання в умовах цифрового соціуму. Закономірність «подвійної соціалізації»: визначено, що реальний та віртуальний простори сьогодні взаємопроникають. Це вимагає від батьків відмови від тактики заборон на користь «цифрового супроводу» та медіа-навігації.

Експериментальні знахідки та ефективність супроводу. Дистанційна стабільність: доведено ефективність використання месенджерів для трансляції «хвилинок ресурсності». Це дозволило батькам інтегрувати нові навички («день без критики», «техніка трьох компліментів») у щоденну практику, перетворивши знання на стійкі звички. Диференціація змін: ідентифіковано «зони стійких змін» (поведінковий компонент) та «зони інерції» (емоційний компонент). Глибинне прийняття та подолання тривожності змінюються повільніше, що вказує на необхідність пролонгованого супроводу родин навіть після завершення програми. Синергія взаємодії: сформовано комплексний підхід, що базується на синергії зусиль батьків, дітей та фахівців. Паралельна робота з учнями пришвидшила адаптацію нових моделей поведінки та сприяла створенню

самоорганізованої мережі батьківської підтримки в громаді ліцею. Експериментальне підтвердження змін та якісна трансформація батьківських настанов у Томашпільському ліцеї доводять: соціалізуючий потенціал сім'ї – це гнучка система. Він суттєво зростає за умови фахової підтримки, перетворюючи родину на справжню «оазу безпеки». Ключові докази успіху: *емоційний інтелект*: скорочення рівня «емоційного відторгнення» з 10% до 2% довело, що емпатія батьків – це головна зброя проти авторитаризму; *цифрова культура*: зростання спільної діяльності на 30% та впровадження «часу без гаджетів» у 58% родин перетворили технології з ворога на інструмент зближення; *партнерська модель*: зростання кооперації на 34% підтвердило: сім'я трансформувалася з органу контролю у простір партнерської навігації.

На основі отриманих результатів дослідження та успішної апробації програми «Сім'я – простір зростання», нами розроблено комплексні рекомендації для основних суб'єктів освітнього процесу.

Методичний інструментарій: розроблено та апробовано авторську анкету «Соціалізуючий потенціал моєї родини», яка дозволяє оперативно оцінювати якісні показники сімейного мікроклімату, рівень цифрової взаємодії та комунікативні бар'єри. Цей інструментарій може бути інтегрований у систему моніторингу виховного потенціалу будь-якого закладу загальної середньої освіти.

Прикладна програма: створена підтримки «Сім'я – простір зростання» є універсальним конструктором, який може бути адаптований для роботи з різними категоріями родин. Матеріали програми (сценарії воркшопів, кейси, «хвилинки ресурсності») готові до безпосереднього використання соціальними педагогами та практичними психологами.

Проведена робота відкриває нові вектори для наукового пошуку та практичної реалізації у сфері сімейної соціалізації:

1. Дослідження дистанційної соціалізації. Актуальним напрямом є вивчення особливостей збереження соціалізуючого потенціалу в родинах, що перебувають у ситуації тривалого дистанційного спілкування (через вимушену

міграцію, роботу батьків за кордоном тощо) та розробка специфічних протоколів їхньої підтримки.

2. Розширення цифрового інструментарію. Перспективним є створення та апробація спеціалізованих мобільних додатків або інтерактивних онлайн-платформ для автоматизованого супроводу батьківської компетентності, що дозволить надавати допомогу в режимі реального часу.

3. Гендерний аспект виховного потенціалу. Подальшого вивчення потребує роль батька у цифровій соціалізації дитини та розробка специфічних програм залучення татусів до виховного процесу на засадах партнерства.

4. Спадковість виховних моделей. Цікавим вбачається дослідження міжпоколінної трансляції виховних настанов у родинах, що пройшли через програми соціально-педагогічної підтримки, для оцінки довготривалого ефекту таких втручань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Т. Ф. Соціалізація особистості : можливості й ризики. Науково-методичний посібник. Київ. 2007. 152с.
2. Бех І. Д. Наукові праці академіка І. Д. Беха – науково-освітній ресурс з питань психолого-педагогічного розвитку особистості : біобібліогр. покажч. / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Ніколаєнко Я. М., Павленко Т. С., Пономаренко Л. О., Добко Т. В. ; авт. вступ. ст. Малиношевський Р. В. ; наук. ред. Добко Т. В.]. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2021. 200 с. (Серія «Академіки НАПН України» ; вип. 33).
3. Бондарчук О. І., Пінчук Н. Психологічне здоров'я особистості: сутність, індикатори, умови підтримки та відновлення під час війни і в повоєнний час. Вісник післядипломної освіти. *Сер. Соціальні та поведінкові науки*. 2023. Т. 25, № 54 . С.28-36.
4. Браун Б. Стати сильнішим: сила вразливості як шлях до емоційної стійкості / пер. з англ. Київ : Наш Формат, 2020. 256 с.
5. Гончар Л. В. Проблеми виховання дітей в сучасній українській сім'ї. НАПН України. Київ, 2018. С. 1-6.
6. Готтман Д. Емоційний інтелект дитини. Як виховати дитину щасливою / пер. з англ. Київ : Віват, 2019. 304с.
7. Гриньова М. В. Саморегуляція. Полтава: АСМІ, 2018. 37 с.
URL: <https://studfile.net/preview/10018458/>
8. Гузей А.І.Психологічний клімат сім'ї як чинник формування я-концепції підлітків / А.І. Гузей; наук. кер. Р.С. Кулаков *Студентський дайджест*: зб. наук. матеріалів здобувачів вищої освіти. Рівне : РДГУ, 2023. Вип. 8. С. 20-23.
9. Дегтяренко Т. В., Ковиліна В. Г. Психофізіологія розвитку : підручник. Київ : УАїД «Рада», 2022. 327 с.
10. Дерев'янка С. П. Психологія дитячої творчості: навчально-методичні рекомендації. Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2020. 76 с.

11. Зозуляк-Случик Р. В. Основи соціалізації особистості: навч. посіб. 2-е вид., переробл. та доповн. Івано-Франківськ: НАІР, 2022. 206 с.
12. Коберник О. М. Формування морально-ціннісних орієнтацій учнів у процесі розв'язування життєвих задач. Інститут природничо-математичної та технологічної освіти Уманського ДПУ імені Павла Тичини. URL: <https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN16/11komrzz.pdf>
13. Ковальова А. А., Ковальова О. В., Бурка О. М., Присяжнюк О. А. Нейробіологія розвитку та навчання: навч. посіб. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2022. 325с.
14. Козирєв М. П. Соціальна педагогіка: навч. посіб. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 352 с.
15. Кравченко Т. В. Особливості взаємодії сім'ї та школи у формуванні особистості дитини. Вісник. 2023. Вип. 20. С. 1-7.
16. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей у взаємодії сім'ї та школи. Київ: Фенікс, 2018. 416 с.
17. Лукашевич М. П., Туленков М.В. Соціологія. Загальний курс: підручник. К. Каравела, Київ 2004. 456 с.
18. Лукашевич М. П., Лукашевич О. М., Шандор Ф. Ф. Соціологія виховання: підручник. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ: Видавець ФОП Піча Ю. В., 2022. 240 с.
19. Лук'янчук Н. В. Пропедевтика свідомого батьківства в умовах сучасних викликів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2025. Т. 36 (75), № 3. С. 134–139.
20. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки. Київ: НПУ, 2022. 290 с.
21. Олексюк Н. С. Соціальне виховання як основа етнічної соціалізації особистості в умовах мультикультурного середовища. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2018. Вип. 24 (Т. II). С. 106.
22. Пеша І. В., Сопівник І. В., Галайдюк В. В., Кошук О. Б. Соціальна

робота з сім'ями, дітьми та молоддю: навч. посіб. Київ: Компрінт, 2023. 449 с.

23. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія: навчальний посібник. 4-те вид., стер. Суми: Університетська книга, 2019. 352 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/29700/1/V_Polishchuk_WPP_IL.pdf

24. Поліщук Ю. Й. Соціальне виховання учнівської молоді як важлива педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. Вип. 2 (39). С. 186-188.

25. Рогальська І. П. Взаємодія сім'ї та освітньої установи в соціалізації особистості в дитинстві. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. Вип. 37. С. 382-388.

26. Савчин М. В. Моральна сфера особистості та її сутнісні визначення. *Психологія і суспільство*. 2022. № 1. С. 149-162.

27. Склярчук А. В. Психологія соціалізації у проблемній сім'ї. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. С. 96–100.

28. Спіріна Т., Лях Т., Клішевич Н. Соціальна профілактика сімейного неблагополуччя у територіальній громаді. *Social Work and Education*. 2022. Vol. 9, No. 2. С. 245–255.

29. Терещенко Л. А., Шапошніков А. Д. Вплив ілюзорної картини світу на дитячо-батьківські стосунки. *Актуальні проблеми психології*. Т. 12. *Психологія творчості*. 2015. Вип. 21. С. 284-293.

30. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації: монографія. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 160 с. URL: <https://www.academia.edu/37037543/>

31. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними. *Видавництво ДЗ Луганський НУ імені Тараса Шевченка*. 2017. С. 320–342.

32. Фромм Е. Мистецтво любові / пер. з англ. Харків: КСД, 2017. 192 с. URL: <https://file.lib.in.ua/pdf/fromm-erich-mystetstvo-liubovi.pdf>

33. Фурман А. А. Психологія особистості: ціннісно-орієнтаційний вимір : монографія. Одеса: ОНПУ; Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 312 с. URL:

<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/15190/1/Foorman%20Anatoliy%20Anatoliy%D0%BEvyeh%202016.pdf>

34. Шахрай В. М. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. *Вісник НАПН України*. 2022. 4(2). С. 1-30.
35. Bronfenbrenner U., Morris P. A. The Bioecological Model of Human Development. 2006. P. 793–828. URL: <http://childhelp.org/wp-content/uploads/2015/07/Bronfenbrenner-U.-and-P.-Morris-2006-The-Bioecological-Model-of-Human-Development.pdf>
36. Cherlin A. J. The Deinstitutionalization of American Marriage. *Journal of Marriage and Family*. 2020. No. 82. P. 64-80. URL: <https://libgen.gl/edition.php?id=86491431>
37. Collective intelligence as collective information processing. *Cognition*. Vol. 270. May 2026. P. 1-14. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0010027725003749>
38. Cornu L. Ethics of Trust and Family Socialization. *Philosophy of Education*. 2018. Vol. 12. P. 45-58. URL: https://www.google.com.ua/books/edition/Family_Values/hXCyDwAAQBAJ
39. Ismayilova N. R. Ways of Forming Social-Emotional Development in Preschool Children. *GRANI*. 2023. T. 26, № 3. P. 176-181. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1904/1869>
40. Knitter B., Zemp M. Digital Family Life: A Systematic Review of the Impact of Parental Smartphone Use on Parent-Child Interactions. January 2020. URL: <https://www.researchgate.net/publication/338713226>
41. Lareau A. Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life. Berkeley : University of California Press, 2021. 480 p. URL: <https://books.google.ru/books?id=JuQuoPKMPF4C>
42. Mollborn S., Limburg A., Pace J., Fomby P. Family socioeconomic status and children's screen time. *Journal of Marriage and Family*. 2022. P. 1129–1151. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/jomf.1283>
43. Ronzhes O. Psychological, psychophysiological and social adaptation of

a person during the period of active transition to digital technologies. URL: <https://www.researchgate.net/publication/392763886>

44. Tripon K. Nurturing Sustainable Development: The Interplay of Parenting Styles and SDGs in Children's Development. *Children*. 2024. 11(6), 695. URL: <https://www.mdpi.com/2227-9067/11/6/695>

45. Ungar M. *Change Your World: The Science of Resilience*. Toronto: Sutherland House, 2019. 320 p. URL: <https://www.amazon.com/Change-Your-World-Science-Resilience/dp/199943952X>

46. Walsh F. *Strengthening Family Resilience*. New York: Guilford Press, 2016. 427 p. URL: https://books.google.me/books?id=RY1_CgAAQBAJ

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ

«Виховний ресурс та соціалізуючий потенціал сучасної сім'ї»

Мета: вивчення стану та особливостей виховного потенціалу родин учнів Томашпільського ліцею, визначення рівня цифрової солідарності та готовності батьків до партнерської взаємодії з навчальним закладом.

Інструкція

Шановні батьки! Оберіть один або декілька варіантів відповідей, які найбільш точно описують вашу ситуацію. Анкета є конфіденційною.

1. Як би ви визначили головну мету виховання у вашій родині?
 - а) Забезпечення слухняності та дисципліни.
 - б) Підготовка до успішної кар'єри та фінансової стабільності.
 - в) Формування емоційного інтелекту та здатності дитини бути щасливою.
 - г) Розвиток навичок адаптації до швидких змін у світі.
2. Наскільки часто ви обговорюєте з дитиною її емоційний стан та події дня?
 - а) Щодня, це наша обов'язкова традиція.
 - б) Кілька разів на тиждень, коли є час.
 - в) Рідко, лише якщо трапилося щось надзвичайне.
 - г) Майже ніколи, дитина має бути самостійною у своїх почуттях.
3. Яке місце посідають цифрові технології у вашому спільному дозвіллі?
 - а) Це чинник конфліктів (дитина забагато часу проводить у гаджеті).
 - б) Ми використовуємо гаджети окремо один від одного (кожен у своєму телефоні).
 - в) Цифрова солідарність: ми маємо спільні інтереси (разом граємо, знімаємо відео, шукаємо інформацію).
 - г) Ми майже не використовуємо технології вдома.
4. Яка стратегія поведінки є для вас пріоритетною у разі виникнення конфлікту з дитиною?
 - а) Наполягання на своєму авторитеті («Буде так, як я сказав/ла»).
 - б) Пошук компромісу через діалог та пояснення.
 - в) Використання технік «активного слухання» та «Я-повідомлень».
 - г) Уникнення конфлікту, сподіваючись, що все мине само собою.
5. Як ви ставитеся до ідеї партнерства з ліцеєм у питаннях виховання?
 - а) Вважаю, що школа має лише вчити, а виховання - це справа сім'ї.
 - б) Готовий/а долучатися до спільних тренінгів та майстер-класів.
 - в) Потребую допомоги спеціалістів у питаннях психологічної підтримки дитини.
 - г) Віддаю перевагу дистанційному формату взаємодії.
6. Чи вважаєте ви свій стиль виховання «авторитетним партнерством» (поєднання вимогливості з високою підтримкою)?
 - а) Так, повністю.
 - б) Частково, інколи переходжу до авторитарних методів.

- в) Швидше ні, я занадто м'який/а з дитиною.
- г) Важко відповісти.

ОПИТУВАЛЬНИК «АНАЛІЗ СІМЕЙНИХ ВЗАЄМИН» (АСВ)

Опитувальник для батьків «Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) (Ейдемільер Е. Г., Юстицькіс В. В., 2000) існує у двох варіантах – дитячому й підлітковому.

Методика призначена для вивчення досвіду батьків у вихованні дитини (підлітка) і пошуку помилок у батьківському вихованні. Вона дозволяє діагностувати дисфункції в системі взаємного впливу членів родини, порушення в структурно-рольовому аспекті життєдіяльності родини й у механізмі її інтеграції.

Опис методики

Опитувальник АСВ включає 130 тверджень, що стосуються виховання дітей. У нього закладені 20 шкал. Перші 11 шкал відбивають основні стилі сімейного виховання; 12, 13, 17 й 18-я шкали дозволяють одержати уявлення про структурно-рольовий аспект життєдіяльності родини, 14-я й 15-я шкали демонструють особливості функціонування системи взаємних впливів, 16, 19-я й 20-я шкали – роботу механізмів сімейної інтеграції. Нижче наведений опис шкал у том порядку, у якому вони розташовані в опитувальнику.

Характеристика шкал опитувальника

Гіперпротекція (Г+). При гіперпротекції батьки приділяють підліткові вкрай багато сил, часу, уваги: виховання є центральною справою в житті батьків. Типові висловлення таких батьків відбивають те важливе місце, яке підліток займає в їхньому житті, і містять повні побоювань уявлення про те, що відбудеться, якщо не віддати йому всі свої сили й час. Ці типові висловлення використані при розробці відповідної шкали.

Гіпопротекція (Г-) – ситуація, при якій дитина виявляється на периферії уваги батьків, до неї «руки не доходять», батькові «не до неї». Підліток часто випадає з виду. За нього беруться лише час від часу, коли трапляється щось серйозне. Питання даної шкали відбивають типові висловлення таких батьків.

Ці дві шкали визначають *рівень протекції*, тобто мова йде про те, скільки сил, уваги, часу приділяють батьки вихованню дитини. Таким чином, тут розглядаються два рівні протекції: надмірна (гіперпротекція) і недостатня (гіпопротекція).

Потурання (У+). Про потурання говорять у тому випадку, коли батьки прагнуть до максимального й некритичного задоволення будь-яких потреб дитини. Вони «балують» її. Будь-яке її бажання - для них закон. Пояснюючи необхідність такого виховання, батьки приводять аргументи, що є типовою раціоналізацією: «слабкість» дитини, її винятковість, бажання дати їй те, чого у свій час був позбавлений сам батько, те, що підліток росте один, без батька й т.п.

Ігнорування потреб підлітка (У-). Цей стиль виховання протилежний потуранням й характеризується недостатнім прагненням батька до задоволення потреб дитини. Частіше страждають при цьому духовні потреби, особливо потреби в емоційному контакті, спілкуванні з батьками, у їхній любові.

Описаний стиль проявляється в певних висловленнях батьків, що побічно відбивають їхнє небажання спілкуватися з дітьми, у наданні переваги тим дітям, які нічого не вимагають від батьків.

Ці дві шкали вимірюють *ступінь задоволення потреб дитини*, тобто те, якою мірою діяльність батьків націлена на задоволення потреб підлітка, як матеріально-побутових (у харчуванні, одязі, предметах розваг), так і духовних (насамперед - у спілкуванні з батьками, у їхній любові й увазі). Ця риса сімейного виховання принципово відрізняється від рівня протекції, оскільки характеризує не міру зайнятості батьків вихованням дитини, а ступінь задоволення її потреб. Так зване «спартанське виховання» – приклад високого рівня протекції (батько багато займається вихованням дитини, приділяє їй велика увага) і разом з тим низького задоволення потреб дитини.

Надмірність вимог (обов'язків) (Т+). Саме ця якість лежить в основі типу неправильного виховання «підвищена моральна відповідальність». Вимоги до дитини в цьому випадку дуже великі, непомірні, не відповідають її можливостям, не тільки не сприяють розвитку її особистості, а, навпаки, загрожують йому. В одному випадку на дитину перекладається більш-менш значна частина обов'язків батьків (ведення господарства, догляд за малолітніми дітьми). Такі батьки, як правило, усвідомлюють, що дитина дуже завантажена, але не бачать надмірності навантаження. Вони впевнені до того ж, що цього вимагають обставини, у яких родина перебуває в цей момент. В іншому – від дитини очікують значних і не відповідним її можливостям успіхів у навчанні або інших престижних заняттях (художня самодіяльність, спорт і т.п.). Такі батьки підкреслюють у бесіді із психологом ті умови та зусилля, яких вони докладають для організації успіхів дитини.

Недостатність обов'язків підлітка (Т-). У цьому випадку дитина має мінімальну кількість обов'язків у родині. Дана особливість виховання проявляється у висловленнях батьків про те, що важко залучити дитину до якої-небудь справи по господарству.

Ці дві шкали дають уявлення про вимоги-обов'язки дитини, тобто ті завдання, які вона виконує (навчання, догляд за собою, участь в організації побуту, допомога іншим членам родини).

Надмірність вимог-заборон (домінування) (3+). У цьому випадку дитині «все не можна». Їй пред'являється величезна кількість вимог, що обмежують її волю й самостійність. У стенічних підлітків таке виховання форсує реакцію емансипації, у менш стенічних провокує розвиток рис сенситивних і тривожно-недовірливої (психастенічної) акцентуації. Типові висловлення батьків відображають їхній страх перед будь-яким проявом самостійності дитини. Цей страх проявляється в різкому перебільшенні наслідків, які можуть мати місце навіть при незначному порушенні заборони, а також у прагненні придушити самостійність думки підлітка.

Недостатність вимог-заборон до дитини (3-). Батьки так чи інакше транслиують дитині, що їй «все можна». Навіть якщо існують якісь заборони, дитина їх легко порушує, знаючи, що з неї ніхто не запитає. Вона сама визначає час повернення додому ввечері, коло друзів, питання про паління й уживання

алкоголю. Вона нізащо не звітує перед батьками. Батьки при цьому не хочуть або не можуть установити які-небудь рамки в його поведінці. Дане виховання стимулює розвиток гіпертимного типу характеру в підлітка, особливо нестійкого типу.

Ці дві шкали вказують на те, що дитині не можна робити. Вони визначають, насамперед, *ступінь самотійності дитини*, можливість самій вибрати спосіб поведінки.

Надмірність санкцій (жорстокий стиль виховання) (С+). Для цих батьків характерна прихильність до суворих покарань, надмірна реакція навіть на незначні порушення. Типові висловлення цих батьків відбивають їхнє переконання в корисності для дітей максимальної строгості.

Мінімальність санкцій (С-). Батьки схильні обходитися без покарань або застосовувати їх у край рідко. Вони уповають на заохочення, сумніваються в результативності будь-яких покарань.

Ці дві шкали дають уявлення про *суворість покарань*, застосовуваних до дитини батьками за невиконання сімейних вимог.

Нестійкість стилю виховання (Н). Оцінки по цій шкалі дозволяють говорити про постійну різку зміну стилю виховання, прийомів виховання. Вони свідчать про «коливання» батьків: від дуже суворого стилю до ліберального й, навпаки, від значної уваги до дитини до емоційного відторгнення. При цьому батьки, як правило, визнають значні коливання у вихованні підлітка, однак недооцінюють розмах (частоту цих коливань).

Можливо велика кількість поєднань перерахованих стилів сімейного виховання. Однак особливо важливе значення мають стійкі поєднання, що формують наступні типи неправильного виховання.

Потураюча гіперпротекція (Г+, У+, Т-, З-, С-). Дитина перебуває в центрі уваги родини, що прагне до максимального задоволення її потреб. Цей тип виховання сприяє розвитку демонстративних (істероїдних) і гіпертимних рис характеру в дитини.

Домінуюча гіперпротекція (Г+, Вус, Тс, З+, Сс). Дитина також перебуває в центрі уваги батьків, які віддають йому багато сил і часу, але в той же час позбавляють його самотійності, ставлячи численні обмеження й заборони. У гіпертимних підлітків таке виховання підсилює реакцію емансипації. При тривожно-недовірливій (психастенічній), сенситивній, астеноневротичній акцентуаціях характеру домінуюча гіперпротекція підсилює астенічні риси.

Емоційне відкидання (відторгнення) (Г-, У-, Тс, Зс, Сс) містить у собі сполучення зниженої протекції й ігнорування потреб дитини та нерідко проявляється у твердому ставленні до неї. У крайньому варіанті - це виховання за типом

«Попелюшки». При такому вихованні підсилюються риси епілептоїдної акцентуації характеру, а в підлітків з емоційно-лабільною, сенситивною й астеноневротичною акцентуаціями характеру можуть формуватися процеси декомпенсації й невротичні розлади.

Діагностика типів сімейного виховання

Тип виховання	Виразність рис виховного процесу				
	Рівень протекції П<Г+,Г-)	Повнота задоволення потреб В	Кількість вимог Т	Число заборон З	Твердість санкцій С
Потураюча гіперпротекція	+	+	—	—	—
Домінуюча гіперпротекція	+	+	+	+	+
Жорстоке ставлення	—	—	+	+	+
Емоційне відкидання	—	—	+	+	+
Підвищена моральна відповідальність	+	—	+	+	+
Бездоглядність	—	—	—	—	+

Примітка. Знак «+» означає надмірну виразність відповідної риси виховання, «-» недостатню виразність, «+ -» означає, що при даному типі виховання можлива як надмірність даної риси, так й її недостатність або невиразність.

Підвищена моральна відповідальність (П-, У-, Т+) утворюється сполученням високих вимог до дитини й одночасно із цим зниженням уваги до неї з боку батьків, меншою турботою про неї. Цей тип виховання стимулює розвиток рис тривожно-недовірливої (психастенічної) акцентуації характеру.

Гіпопротекція (гіпоопіка, бездоглядність) (П-, У-, Т-, З-). Дитина надана сама собі, батьки не цікавляться нею і не контролюють її. Таке виховання особливо несприятливе при акцентуаціях гіпертимного, нестійкого й конформного типів.

Розширення сфери батьківських почуттів (РРЧ). Зазвичай цей феномен спостерігається при таких порушеннях виховання, як потураюча або домінуюча гіперпротекція. Цей фактор порушення виховання виникає найчастіше тоді, коли в силу будь-яких причин подружні відносини між батьками виявляються порушеними: немає одного із подружжя (смерть, розлучення) або відносини із шлюбним партнером не задовольняють когось із батьків, що грає основну роль у вихованні (емоційна холодність, невідповідність характерів). Нерідко при цьому мати (рідше батько), самі того не усвідомлюючи, хочуть, щоб дитина, а пізніше підліток став для них чимсь більшим, ніж просто дитиною. Батьки хочуть, щоб вона задовольняла хоча б частину потреб, які у звичайній родині повинні бути задоволені в процесі подружніх відносин (взаємна виняткова прихильність, частково еротичні потреби). Відносини з дитиною, а пізніше з підлітком, стають винятковими, важливими для матері. Мати нерідко відмовляється від повторного шлюбу, прагнучи віддати синові «всі почуття», «всю любов». У дитинстві стимулюється еротичне відношення до батьків (ревності, дитяча

закоханість). Коли дитина досягає підліткового віку, у батька виникає страх перед наростаючою самостійністю підлітка, у результаті чого з'являється прагнення утримати його за допомогою що потураючої або домінуючої гіперпротекції. Прагнення одного з батьків до розширення сфери батьківських почуттів за рахунок включення еротичних потреб у відносини з дитиною, як правило, ними не усвідомлюється. Ця психологічна установка проявляється побічно, наприклад, у висловленнях про те, що їй (матері) ніхто не потрібний, крім сина, і в характерному протиставленні ідеалізованих стосунків із сином нереалізованим стосункам із чоловіком. Іноді такі матері усвідомлюють свої ревності до подруг сина, хоча частіше вони проявляють її у вигляді численних причіпок до них.

Перевага, підтримка у підлітка дитячих якостей (ПДЯ). Цей вид порушення виховання обумовлений потураючою гіперпротекцією. У батьків з'являється прагнення ігнорувати дорослішання дітей, стимулювати в них дитячі якості (дитячу імпульсивність, безпосередність, грайливість). Для таких батьків дитина усе ще «маленька». Нерідко вони відкрито визнають, що маленькі діти їм взагалі подобаються більше, що зі старшими вже не так цікаво. Страх або небажання дорослішання дитини можуть бути пов'язані з особливостями біографії самого батька (наприклад, він мав молодшого брата або сестру, і на них у свій час перемкнулася любов його батьків, у зв'язку із чим свій старший вік сприймався ним як нещастя). Вважаючи дитину «ще маленькою», батьки знижують рівень вимог до неї, викликаючи потураючу гіперпротекцію, і стимулюючи розвиток психічного інфантилізму.

Виховна непевність батьків (ВН). Спостерігається найчастіше при таких порушеннях виховання, що як потураюча гіперпротекція або знижений рівень вимог. Виховну непевність батьків можна було б назвати «слабким місцем» їх особистості. У цьому випадку відбувається перерозподіл влади в родині між дитиною й батьками. Батьки «ідуть на поводу» у підлітка, поступаються навіть у питаннях, у яких, за їх власною думкою, поступатися не можна. Це відбувається тому, що дитина зуміла знайти до цих батьків підхід, намацала їх «слабке місце» і домагається для себе ситуації «мінімум вимог - максимум прав». Типова ситуація в такій родині – жвава, упевнена у собі дитина, що сміливо ставить вимоги, і нерішучі батьки, що звинувачують себе у всіх невдачах з дитиною. В одних випадках «слабке місце» обумовлено психастенічними рисами характеру когось із батьків. В інших - істотну роль у формуванні стилю сімейного виховання могли зіграти відносини батька з його власними батьками. У певних умовах діти, виховані вимогливими, егоцентричними батьками, стаючи дорослими, бачать у своїх дітях тих же вимогливих, егоцентричних істот, відчують до них те ж почуття «неоплатного боргу», яке відчували раніше відносно власних батьків. Характерна ознака таких батьків – домінування в їхніх висловленнях реплік з визнанням маси помилок, зроблених у вихованні. Непевно почувають себе в ролі вихователя батьки бояться впертості, опору своїх дітей і знаходять досить багато приводів поступитися їм.

Фобія втрати дитини (ФУ). Найчастіше лягає в основу пануючої або домінуючої гіперпротекції. «Слабке місце» – підвищена тривожність батьків,

страх помилитися, перебільшене уявлення про крихкість «дитини», його хворобливість. Як правило, подібне ставлення обумовлене історією народження дитини (її довго чекали, звертання до лікарів-гінекологів нічого не давали, народилася тендітною і хворобливою, на превелику силу вдалося виходити й т.п.). Інше джерело – перенесені важкі захворювання дитини, особливо якщо вони були тривалими. Ставлення батька до дитини в цьому випадку формується під впливом накопиченого страху втрати дитини. Цей страх змушує одних батьків тривожно прислухатися до кожного побажання підлітка й поспішати з його виконанням (потураюча гіперпротекція), інших – дріб'язково опікувати його (домінуюча гіперпротекція). Типові висловлення таких батьків відбивають їхній іпохондричний страх за дитину: вони бачать у неї безліч хворобливих проявів. У батьків свіжі спогади про минулі, навіть віддалені у часі переживання із приводу здоров'я дитини.

Нерозвиненість батьківських почуттів (НРЧ) перешкоджає інтеграції родини й лежить в основі таких типів порушення виховання, як гіперпротекція, емоційне відкидання, «підвищена моральна відповідальність», жорстоке ставлення. Виховання є адекватним лише тоді, коли батьки діють під впливом сильних мотивів: почуття обов'язку, симпатія, любов до дитини, потреба «реалізувати себе» у дітях, «продовжити себе». Слабкість, нерозвиненість батьківських почуттів нерідко зустрічається в батьків підлітків з відхиленнями характеру. У той же час це явище дуже рідко ними усвідомлюється, а ще рідше визнається як таке. Зовні воно проявляється в небажанні мати справу з підлітком, труднощах спілкування з ним, відсутності інтересу до його справ. Нерозвиненість батьківських почуттів може бути обумовлена відторненням самого батька в дитинстві його батьками, тим, що він сам у свій час не відчув батьківського тепла. Іншою причиною можуть бути особливості характеру батька, наприклад, виражена шизоїдність.

Виявлено, що батьківські почуття значно слабше розвинені в дуже молодих батьків, але мають тенденцію підсилюватися з віком. При досить сприятливих умовах життя родини НРЧ визначає стиль виховання за топом гіпопротекції або емоційного відторгнення. При важких, напружених умовах життя на підлітка часто перекладається значна частина батьківських обов'язків («підвищена моральна відповідальність») або до дитини виникає дратівливе-вороже ставлення. Типові висловлення таких батьків містять скарги на обтяжливість батьківських обов'язків, жаль, що ці обов'язки відривають від чогось більше важливого й цікавого. Для жінок з нерозвиненим батьківським почуттям досить часто характерні емансипаційні прагнення й бажання будь-яким шляхом улаштувати своє життя.

Проекція на дитину власних небажаних якостей (ПНК). У більшості випадків є основою емоційного відкидання, жорстокого ставлення. Причиною такого виховання підлітка є те, що в дитині батько бачить ті риси, наявність яких він відчуває, але не визнає в самому собі. Це можуть бути агресивність, схильність до лії, потяг до алкоголю, різні протестні реакції, нестриманість й ін. Здійснюючи боротьбу з такими ж реальними або уявними якостями дитини, батько (частіше батько) отримує емоційну вигоду для себе: боротьба з

небажаною якістю когось іншого допомагає йому вірити, що в нього самої цієї якості немає. Ці батьки багато й охоче говорять про свою непримиренну й постійну боротьбу з негативними якостями й слабкостями дитини, про міри покарання, до яких вони у зв'язку із цим вдаються. У висловленнях батьків звучить впевненість у тому, що підліток невинуватий, нерідко вони повні інквізиторських інтонацій з характерним прагненням у будь-якому вчинку бачити прояв дурних якостей підлітка, з якими батько бореться.

Винесення конфлікту між подружжям в сферу виховання (ВК). Як правило, є першопричиною типу виховання, що об'єднує потураючу гіперпротекцію одного батька з відкиданням або домінуючою гіперпротекцією іншого. Конфліктність у взаєминах чоловіка й жінки – нерідке явище навіть у відносно стабільних родин. Але лише в ряді родин виховання перетворюється в «бойовище» конфліктуючих батьків. Тут вони одержують можливість більш відкрито виражати невдоволення один одним, керуючись «турботою про благо дитини». При цьому думки батьків найчастіше бувають діаметрально протилежними: один наполягає на досить суворому вихованні з підвищеними вимогами, заборонами й санкціями, інший же батько схильний «жаліти» дитину, іти в неї на поводу. Характерний прояв такої «битви» - вираження невдоволення виховними методами, що їх використовує партнер. При цьому легко виявляється, що кожного цікавить не стільки те, як виховувати підлітка, скільки те, хто правий у виховних суперечках. Шкала ВК відбиває типові висловлення «суворої сторони». Це пов'язане з тим, що саме «сувора сторона», як правило, є ініціатором звернення до лікаря або психолога.

Перевага чоловічих якостей (ПМК).

Перевага жіночих якостей (ПЖК).

Ці дві шкали дозволяють виявити відхилення в установках батьків стосовно підлітка залежно від його статі. Перевага чоловічих або жіночих якостей у дитині обумовлює формування таких типів виховання, як потураюча гіперпротекція або емоційне відкидання. Нерідко ставлення батька до дитини залежить не від реальних особливостей дитини, а лише тих рис, які батько приписує його статі, тобто «взагалі чоловікам» або «взагалі жінкам». Так, при наявності переваги жіночих якостей спостерігається неусвідомлене неприйняття в підлітку атрибутів чоловічої статі. У цих випадках типові стереотипні негативні висловлення про чоловіків взагалі: «Більшість чоловіків грубі, недоглянуті. Вони легко піддаються тваринним потягам, вони агресивні й надмірно сексуальні, схильні до алкоголізму. Людина ж - і чоловік, і жінка - повинна прагнути до протилежних якостей: бути ніжною, делікатною, охайною, стриманою у почуттях». Саме такі якості батько із ПЖК і бачить у жінках. Прикладом прояву ПЖК може служити батько, що бачить масу недоліків у сина й вважає, що такими є всі його однолітки. У той же час цей батько «у захваті» від дочки, бачить у ній самі лише переваги. Під впливом ПЖК у цьому випадку відносно підлітка чоловічої статі формується тип виховання «емоційне відкидання». Можливий і протилежний ухил – з вираженої антифеміністською установкою, зневагою до матері дитини, її сестер. У цьому випадку стосовно самої дитини формується стиль виховання «потураюча гіперпротекція».

Діагностична процедура

Перед заповненням опитувальника необхідно створити довірчу атмосферу між психологом і батьком. Батько повинен бути зацікавлений у правдивості власних відповідей.

Досліджуваний одержує текст опитувальника й бланк реєстрації відповідей. Психолог зачитує інструкцію, переконується, що батьки її правильно зрозуміли. Після того як досліджувані приступили до заповнення анкети, інструктування й пояснення не допускаються.

Інструкція: «Шановний батько! Пропонований Вам опитувальник містить твердження про виховання дітей. Твердження пронумеровані. Такі ж номери є у «бланку для відповідей». Читайте по черзі твердження опитувальника. Якщо Ви в загальному згодні з ними, то у «бланку для відповідей» обведіть кружечком номер відповіді. Якщо Ви в загальному не згодні - закресліть той же номер. Якщо дуже важко вибрати, то поставте на номері знак питання. Намагайтеся, щоб таких відповідей було не більше п'яти. В опитувальнику немає «неправильних» або «правильних» тверджень. Відповідайте так, як Ви самі думаєте. Цим Ви допоможете психологові в роботі з Вами. На твердження, номери яких виділені в опитувальнику, батьки можуть не відповідати».

Текст опитувальника (для батьків дітей у віці 3-10 років)

1. Усе, що я роблю, я роблю заради мого сина (дочки).
2. У мене часто бракує часу займатися із сином (дочкою) - поспілкуватися, пограти.
3. Мені доводиться дозволяти моїй дитині такі речі, які не дозволяють багато інших батьків.
4. Не люблю, коли син (дочка) приходить до мене з питаннями. Краще, щоб здогадався (здогадалася) сам(а).
5. Наша дитина має більше обов'язків - догляд за собою, підтримка порядку - ніж більшість дітей її віку.
6. Мою дитину дуже важко змусити зробити що-небудь, що вона не любить.
7. Завжди краще, якщо діти не думають про те, чи правильно вчиняють їхні батьки.
8. Мій син (дочка) легко порушують заборони.
9. Якщо хочеш, щоб твій(оя) син (дочка) став(ла) людиною, не залишай безкарним жодного його (її) поганого вчинку.
10. Якщо тільки можливо, я намагаюся не карати сина (дочку).
11. Коли я в гарному настрої, я нерідко прощаю своєму синові (дочці) те, за що іншим часом покарав(ла) би.
12. Я люблю свого сина (дочку) більше, ніж люблю (любила) чоловіка (дружину).
13. Молодші діти мені подобаються більше, ніж старші
14. Якщо мій син (дочка) подовгу впирається або злиться, у мене буває почуття, що я вчинив(ла) стосовно нього (неї) неправильно.

15. У нас довго не було дитини, хоча ми її дуже чекали.
16. Спілкування з дітьми, взагалі ж, стомлююча справа.
17. У мого сина (дочки) є деякі якості, які виводять мене із себе.
18. Виховання мого сина (дочки) ішло б набагато краще, якби мій чоловік (моя дружина) не заважав(ла) мені.
19. Більшість чоловіків легковажніші за жінок.
20. Більшість жінок легковажніші за чоловіків.
21. Мій син (дочка) для мене - найголовніше в житті.
22. Часто буває, що я не знаю, що робить у цей момент моя дитина.
23. Якщо іграшка дитині подобається, я куплю її, скільки б вона не коштувала.
24. Мій син (дочка) нетямущий(а). Легше самому два рази зробити, ніж 1 раз пояснити йому (їй).
25. Моєму синові (дочці) нерідко доводиться (або доводилося раніше) доглядати за молодшим братом (сестрою).
26. Нерідко буває так: я кілька разів нагадую синові (дочці) про необхідність зробити що-небудь, а потім плюну й зроблю сам(а).
27. Батьки в жодному разі не повинні допускати, щоб діти помічали їхні слабкості й недоліки.
28. Мій син (дочка) сам(а) вирішує, з ким йому (їй) грати.
29. Діти повинні не тільки любити своїх батьків, але й боятися їх.
30. Я дуже рідко сварю сина (дочку).
31. У нашій суворості до сина (дочки) бувають великі коливання. Іноді ми дуже суворі, а іноді все дозволяємо.
32. Ми з дитиною розуміємо один одного краще, ніж ми із чоловіком.
33. Мене засмучує те, що мій син (дочка) швидко стає дорослим(ою).
34. Якщо дитина впирається через погане самопочуття, краще все зробити так, як вона хоче.
35. Моя дитина росте слабкою і хворобливою.
36. Якби в мене не було дітей, я б домігся (домоглася) у житті набагато більшого.
37. У мого сина (дочки) є слабкості, які не виправляються, хоча я завзято з ними борюся.
38. Нерідко буває, що коли я караю мого сина (дочку), мій чоловік (дружина) відразу починає дорікати мену в зайвій суворості й утішати його (її).
39. Чоловіки більше схильні до подружньої зради, ніж жінки.
40. Жінки більше схильні до подружньої зради, ніж чоловіки.
41. Турботи про сина (дочку) займають більшу частину мого часу.
42. Мені багато разів довелося пропускати батьківські збори.
43. Я прагну до того, щоб моя дитина була забезпечена краще, ніж інші діти.
44. Якщо певний час поспілкуватися з моїм сином (дочкою), можна сильно утомитися.
45. Мені часто доводилося давати синові (дочці) важкі для його (її) віку доручення.

46. Моя дитина ніколи не прибирає за собою іграшки.
47. Головне, чому батьки повинні навчити своїх дітей, - це слухатися.
48. Моя дитина сама вирішує, скільки, чого й коли їй їсти.
49. Чим суворіше батьки до дитини, тим краще для неї.
50. За характером я – м'яка людина.
51. Якщо моєму синові (дочці) щось від мене потрібно, він (вона) намагається вибрати момент, коли я в гарному настрої.
52. Коли я думаю про те, що коли-небудь мій син (дочка) виросте і я буду йому (їй) не потрібна, у мене псується настрій.
53. Чим старше діти, тим важче мати з ними справу.
54. Найчастіше впертість дитини буває викликана тим, що батьки не вміють до неї знайти підхід.
55. Я постійно переживаю за здоров'я сина (дочки).
56. Якби в мене не було дітей, моє здоров'я було б набагато краще.
57. Деякі дуже важливі недоліки мого сина (дочки) не зникають, незважаючи на всі мої заходи.
58. Мій син (дочка) недолюблює мого чоловіка (дружину).
59. Чоловік гірше розуміє почуття іншої людини, ніж жінка.
60. Жінка гірше розуміє почуття іншої людини, ніж чоловік.
61. Заради мого сина (дочки) мені від багато чого в житті довелося й доводитися відмовлятися.
62. Батьки, які занадто багато метушаться навколо своїх дітей, викликають у мене роздратування.
63. Я витрачаю на мого сина (дочку) значно більше грошей, ніж на себе.
64. Не люблю, коли син (дочка) щось просить. Я сам(а) краще знаю, чого йому (їй) треба.
65. У мого сина (дочки) дитинство важче, ніж у більшості його (її) однолітків.
66. Удома мій син (дочка) робить тільки те, що йому (їй) хочеться, а не те, що треба.
67. Діти повинні поважати батьків більше, ніж всіх інших людей.
68. Якщо моя дитина вчасно не лягає спати, я не наполягаю.
69. Я суворіше ставлюся до свого сина (дочки), ніж інші батьки до своїх дітей.
70. Від покарань мало пуття.
71. Члени нашої родини неоднаково суворі із сином (дочкою). Одні балують, інші, навпаки, - дуже суворі.
72. Мені б хотілося, щоб мій син (дочка) не любив(ла) нікого, крім мене.
73. Мені подобаються маленькі діти, тому я не хотів(ла) би, щоб мій син (моя дочка) занадто швидко дорослішав(ла).
74. Часто я не знаю, як правильно поводитися з моїм сином (дочкою).
75. У зв'язку з поганим здоров'ям сина (дочки) нам доводиться йому (їй) багато чого дозволяти.
76. Виховання дітей - важка й невдячна праця. Їм віддаєш все, а взамін не отримуєш нічого.

77. З моїм сином (дочкою) мало допомагає добре слово. Єдине, що на нього (неї) діє, – це постійні суворі покарання.
78. Мій чоловік (дружина) намагається настроїти сина (дочку) проти мене.
79. Чоловіки частіше, ніж жінки, діють нерозважливо, не обміркувавши наслідків.
80. Жінки частіше, ніж чоловіки, діють нерозважливо, не обміркувавши наслідків.
81. Я увесь час думаю про мого сина (дочку), про його (її) справи, здоров'я й т.д.
82. Так повелося, що про дитину я згадую, якщо вона щось накоїла або з нею щось трапилось.
83. Мій син (дочка) уміє домогтися від мене того, чого хоче.
84. Мені більше подобаються тихі й спокійні діти.
85. Намагаюся якомога раніше привчити дитини допомагати по господарству.
86. У мого сина (дочки) мало обов'язків по господарству.
87. Навіть якщо діти впевнені, що батьки не праві, вони повинні робити так, як говорять батьки.
88. У нашій родині так прийнято, що дитина робить те, що хоче.
89. Бувають випадки, коли краще покарання - ремінь.
90. Багато недоліків у поведінці моєї дитини пройдуть самі собою з віком.
91. Коли наш син (дочка) щось накоїть, ми беремося за нього (неї). Якщо все тихо, знову залишаємо його (її) у спокої.
92. Якби мій син не був моїм сином, а я б була молодшою, то напевно закохалася б у нього.
93. Мені цікавіше говорити з маленькими дітьми, ніж зі старшими.
94. У недоліках мого сина (дочки) винуватий(а) я сам(а), тому що не вмів(ла) його (її) виховувати.
95. Тільки завдяки нашим величезним зусиллям син (дочка) залишився(лась) жити.
96. Нерідко заздрю тим, хто живе без дітей.
97. Якщо надати моєму синові (дочці) волю, він (вона) негайно скористається нею на шкоду собі або оточуючим.
98. Нерідко буває, що якщо я говорю своєму синові (дочці) одне, то мій чоловік (дружина) спеціально говорить навпаки.
99. Чоловіки частіше, ніж жінки, думають тільки про себе.
100. Жінки частіше, ніж чоловіки, думають тільки про себе.
101. Я витрачаю на сина (дочку) більше сил і часу, ніж на себе.
102. Я досить мало знаю про справи сина (дочки).
103. Бажання мого сина (дочки) для мене - закон.
104. Мій син дуже любить спати із мною.
105. У мого сина (дочки) поганий шлунок.
106. Батьки потрібні дитині, лише поки вона не виросте. Потім вона усе

рідше згадує про них.

107. Заради мого сина (дочки) я пішов би (пішла б) на будь-яку жертву.
108. Моєму синові (дочці) потрібно приділяти значно більше часу, ніж я можу.
109. Мій син (дочка) уміє бути таким милим, що я йому (їй) все прощаю.
110. Мені б хотілося, щоб син женився пізніше, після 30 років.
111. Руки й ноги мого сина (дочки) часто бувають дуже холодними.
112. Більшість дітей - маленькі егоїсти. Вони зовсім не думають про здоров'я й почуття своїх батьків.
113. Якщо не віддавати моєму синові (дочці) увесь час і сили, то все може погано скінчитися.
114. Коли все добре, я менше цікавлюся справами сина (дочки).
115. Мені дуже важко сказати своїй дитині: «Ні».
116. Мене засмучує, що мій син (дочка) усе менше має потребу в мені.
117. Здоров'я мого сина (дочки) гірше, ніж здоров'я більшості інших дітей.
118. Багато дітей відчувають занадто мало вдячності до батьків.
119. Мій син (дочка) не може обходитися без моєї постійної допомоги.
120. Більшу частину свого вільного часу син (дочка) проводить поза домом - у яслах, у дитячому саду, у родичів.
121. У мого сина (дочки) цілком вистачає часу на ігри й розваги.
122. Крім моєї дитини, мені більше ніхто на світі не потрібний.
123. У мого сина (дочки) переривчастий і неспокійний сон.
124. Нерідко я думаю, що занадто рано женився (вийшла заміж).
125. Усьому, що мій син (дочка) уміють, він(вона) навчився(лась) тільки завдяки моїй постійній допомозі.
126. Справами сина (дочки) в основному займається мій чоловік (дружина).
127. Я не можу згадати, коли востаннє відмовив(а) своїй дитині в покупці якої-небудь речі (морозиво, цукерки, пепсі-коли й т.д.).
128. Мій син говорив мені: «Виросту, женюся на тобі, мама».
129. Мій(оя) син (дочка) часто хворіє.
130. Родина не допомагає мені, а ускладнює моє життя.

Текст опитувальника (для батьків підлітків у віці від 11 до 21 року)

1. Все, що я роблю, я роблю заради мого сина (дочки).
2. У мене часто бракує часу позайматися із сином (дочкою) чимось цікавим, кудись піти разом, поговорити про щось цікаве.
3. Мені доводиться дозволяти моїй дитині такі речі, які не дозволяють багато інших батьків.
4. Не люблю, коли син (дочка) приходить до мене із питаннями. Краще, щоби догадався (здогадалася) сам (сама).
5. Наш син (дочка) має вдома більше обов'язків, ніж більшість його (її) товаришів (подруг).

6. Мого сина (дочку) дуже важко змусити щось робити по господарству.
7. Завжди краще, якщо діти не думають над тим, чи правильні погляди батьків.
8. Мій син (дочка) повертається увечері тоді, коли хоче.
9. Якщо хочеш, щоб той син (дочка) став(ла) людиною, не залишай безкарним жодного його (її) поганого поступку.
10. По можливості намагаюся не карати сина (доньку).
11. Коли я в гарному настрої, нерідко прощаю своєму синові (дочці) ті, за що іншою годиною покарала б.
12. Я люблю свого сина (дочку) більше, ніж люблю (любила) чоловіка (дружину).
13. Маленькі діти мені подобаються більше, ніж старші.
14. Якщо мій син (дочка) довго впирається або злиться, у мене буває відчуття, що я зробив(ла) неправильно щодо нього (неї).
15. У нас довго не було дитини, хоч ми його дуже чекали.
16. Спілкування з дітьми, взагалі, дуже стомлююче праворуч.
17. У мого сина (дочки) є деякі якості, які мене дратують.
18. Виховання мого сина (дочки) йшло б набагато краще, якби мій чоловік (моя дружина) не заважав(ла) мені.
19. Більшість чоловіків легковажніші, ніж жінки.
20. Більшість жінок легковажніші, ніж чоловіки.
21. Мій син (дочка) для мене найголовніше у житті.
22. Часто буває, що я не знаю, де пропадає мій(моя) син (дочка).
23. Пробую купити своєму синові (дочці) такий одяг, який він сам хоче, навіть якщо він дорогий.
24. Мій син (дочка) нетямущий(а). Легше самому двічі зробити, ніж раз пояснити йому (їй).
25. Моєму синові (дочки) нерідко доводиться (або доводилося раніше) доглядати за молодшим братом (сестрою).
26. Нерідко буває так: нагадую, нагадую синові (дочці) про необхідність зробити що-небудь, а потім плюну й зроблю сама (сам).
27. Батьки в жодному разі не повинні допускати, щоб діти помічали їх слабкості та недоліки.
28. Мій син (дочка) сам(а) вирішує, з ким йому (їй) дружити.
29. Діти повинні не тільки любити своїх батьків, а й боятися їх.
30. Я дуже рідко зварю сина (доньку).
31. У нашій суворості до сина (дочки) бувають великі колівання. Іноді ми дуже суворі, а іноді все дозволяємо.
32. Ми із сином розуміємо один одного краще, ніж син із чоловіком.
33. Мене засмучує те, що мій син (дочка) швидко стає дорослим(ою).
34. Якщо дитина впирається, тому що погано собі відчуває, то найкраще зробити так, як він хоче.
35. Моя дитина росла слабкою та хворобливою.
36. Якби у мене не було дітей, я б домігся (домоглася) у життя

набагато більшого.

37. У мого сина (дочки) є недоліки, які не проходять, хоча я завзято з ними борюся.

38. Нерідко буває, що, коли я караю мого сина (дочку), мій чоловік (дружина) одразу починає дорікати мені зі лишню суворість і утішати його (її).

39. Чоловіки більше схильні до подружньої зради, ніж жінки.

40. Жінки більше схильні до подружньої зради, ніж чоловіки.

41. Турботи про сина (дочку) займають найбільшу частину моєї години.

42. Мені часто доводилося пропускати батьківські збори.

43. Пробую купити йому все те, що він хоче, навіть якщо це коштує дорого.

44. Якщо довго спілкуватися із моїм сином (донькою), можна сильно втомитися.

45. Мені часто доводилося доручати моєму синові (дочці) важливі та тяжкі справи.

46. За мого сина (доньку) не можна поручитися у серйозній справі.

47. Головне, чому батьки повинні навчити своїх дітей, – це слухатися.

48. Мій син (дочка) сам(а) вирішує, курити йому (їй) чи ні.

49. Чим суворіші батьки стосовно дитини, тим краще для неї.

50. За характером я - м'яка людина.

51. Якщо моєму синові (дочки) щось від мене потрібно, він(вона) намагається вибрати момент, коли я в гарному настрої.

52. Коли я думаю про те, що колись мій син (дочка) виросте і я буду йому (їй) не потрібна, у мене псується настрій.

53. Чим старші діти, тим важче з ними справлятися.

54. Найчастіше впертість дитини буває викликано тим, що батьки не вміють правильно до неї підійти.

55. Я постійно переживаю за здоров'я сина (дочки).

56. Якби у мене не було дітей, моє здоров'я було б набагато краще.

57. Деякі дуже важливі недоліки мого сина (дочки) не пропадають, незважаючи на всі мої заходи.

58. Мій син (дочка) недолюблює мого чоловіка (дружину).

59. Чоловік гірше розуміє почуття іншої людини, ніж жінка.

60. Жінка гірше розуміє почуття іншої людини, ніж чоловік.

61. Заради мого сина (дочки) мені багато чого в житті довелося відмовитися.

62. Бувало, що я не дізнавався(ла) про зауваження або двійку в щоденнику того, що не подивився(ла) в щоденник.

63. Я витрачаю на свого сина (дочку) значно більше грошей, ніж на собі.

64. Не люблю, коли син (дочка) щось проситиме. Я сама краще знаю, що йому потрібно.

65. У мого сина (дочки) дитинство важче, ніж у більшості його товаришів.

66. Вдома мій син (дочка) робить тільки ті, йому (їй) хочеться, а не

ті, що треба.

67. Діти повинні поважати батьків більше, ніж усіх інших людей.
68. Мій син (дочка) сам(а) вирішує, на що йому (їй) витратити свої гроші.
69. Я суворіше ставлюсь до свого сина (дочки), ніж інші батьки до своїх.
70. Від покарань мало пуття.
71. Члени нашої батьківщини неоднаково суворі із сином (дочкою).

Одні балують інші, навпаки, дуже суворі.

72. Мені б хотілося, щоб мій син (дочка) не любив(ла) нікого, крім мене.
73. Коли мій син (дочка) був(ла) маленький(ий), він(вона) мені подобався(лася) більше, ніж зараз.
74. Часто я не знаю, як правильно поводитися з моїм сином (дочкою).
75. У зв'язку з поганим здоров'ям сина (дочки) нам доводилося в дитстві багато чого дозволяти йому (їй).
76. Виховання дітей – важка й невдячна праця. Їм віддаєш усе, замість нічого не отримуєш.
77. Моєму синові (дочці) мало допомагає добре слово. Єдине, що на нього (неї) діє, - це постійні суворі покарання.
78. Мій чоловік (дружина) намагається налаштувати сина (дочку) проти мене.
79. Чоловіки частіше, ніж жінки, діють нерозважливо, не обмірковуючи наслідків.
80. Жінки частіше, ніж чоловіки, діють нерозважливо, не обмірковуючи наслідків.
81. Я постійно думаю про мого сина (дочку), про його (її) справи, здоров'я тощо.
82. Нерідко доводиться (доводилося) підписувати щоденник за кілька тижнів одразу.
83. Мій син (дочка) уміє домогтися від мене того, чого хоче.
84. Мені більше подобаються тихі та спокійні діти.
85. Мій син (дочка) багато допомагає мені (вдома чи на роботі).
86. У мого сина (дочки) мало обов'язків по господарству.
87. Навіть якщо діти впевнені, що батьки не праві, вони повинні робити так, як кажуть батьки.
88. Виходячи з дому, мій син (дочка) рідко говорити, куди йде.
89. Бувають випадки, коли найкраще покарання – це ремінь.
90. Багато недоліків у поведінці сина (дочки) пройшли самі по собі з віком.
91. Коли наш син (дочка) щось накоїть, ми беремося за нього (неї). Якщо все тихо, знову залишаємо його (її) у спокій.
92. Якби мій син не був моїм сином, а я була б молодшою, я напевно в нього влюбилась би.
93. Мені цікавіше говорити з маленькими дітьми, ніж зі старшими.
94. У недоліках мого сина (дочки) винуватий(а) я сам(а), тому що не вмів(ла) його (її) виховувати.
95. Тільки завдяки нашим величезним зусиллям син (дочка)

залишився(лась) живий(а).

96. Нерідко заздрю тим, хто живе без дітей.
97. Якщо надати моєму синові (дочці) волю, він(вона) негайно використає це на шкоду собі або оточуючим.
98. Нерідко буває, що якщо я говорю своєму синові (дочці) одне, то чоловік (дружина) спеціально говорити наоборот.
99. Чоловіки частіше, ніж жінки, думають лише про себе.
100. Жінки частіше, ніж чоловіки, думають лише про себе.
101. Я витрачаю на сина (доньку) більше сил і годин, ніж на собі.
102. Я досить мало знаю про справи мого сина (дочки).
103. Бажання мого сина (дочки) – для мене закон.
104. Коли мій син був маленький, він дуже любив спати зі мною.
105. У мого сина (дочки) поганий шлунок.
106. Батьки потрібні дитині, тільки поки вона не виросте. Потім вона все рідше згадує про них.
107. Заради мого сина (дочки) я пішов би (пішла б) на будь-яку жертву.
108. Моєму синові (дочці) треба приділяти значно більше години, ніж я можу.
109. Мій син (дочка) вміє бути таким(ом) милим(ою), що я йому (їй) все прощаю.
110. Мені б хотілося, щоб син одружився пізніше – після 30 років.
111. Руки та ноги мого сина (дочки) часто бувають дуже холодними.
112. Більшість дітей – маленькі егоїсти. Вони зовсім не думають про здоров'я та почуття своїх батьків.
113. Якщо не віддавати моєму синові (дочці) весь час і сили, то все може погано скінчитися.
114. Коли все добре, я менше цікавлюсь справами сина (дочки).
115. Мені дуже важко сказати своїй дитині: Ні.
116. Мене засмучує, що мій син (дочка) все менше потребує мене.
117. Здоров'я мого сина (дочки) гірше, ніж здоров'я більшості підлітків.
118. Багато дітей відчувають дуже мало вдячності до батьків.
119. Мій син (дочка) не може обходитися без постійної допомоги.
120. Більшу частину свого вільного часу син (дочка) проводить поза будинком.
121. У мого сина (дочки) дуже мало години на розваги.
122. Крім мого сина (дочки) мені більше ніхто на світі не потрібний.
123. У мого сина (дочки) переривчастий і неспокійний сон.
124. Нерідко думаю, що я дуже рано одружився (вийшла заміж).
125. Все, чого домігся мій син (дочка) на цей момент (у навчанні, роботі чи іншому), він(а) домігся(лась) тільки завдяки моїй постійній допомозі.
126. Праворуч сина (дочки) в основному займається чоловік (дружина).
127. Скінчивши уроки (або прийшовши з роботи), мій син (дочка) займається тим, що йому подобається.
128. Коли я бачу або уявляю сина з дівчиною, у мене псується настрій.
129. Мій син (дочка) часто хворіє.

130. Родина не допомагає, а ускладнює мою життя.

Бланк для відповідей
П.І.Б.
Прізвище та ім'я сина (дочки). Вік
Хто заповнював (батько, мати, інший вихователь)

Номери запитань та відповіді										Назви шкал	Діагностичні значення ^[1]
										[1 1]	—
1	+	21	+	41	+	61	-	81	+	Г+	7
2	-	22	-	42	-	62	-	82	-	Г-	8
3	-	23	-	43	-	63	+	83	-	У+	8
4	-	24	-	44	-	64	-	84	+	У-	4
5		25	-	45	+	65	-	85	+	Т+	4
6	-	26	-	46	-	66	-	86	+	Т-	4
7	+	27	+	47	+	67	+	87	+	З+	4
8	-	28	-	48	-	68	+	88	-	З-	3
9	-	29	+	49	-	69	-	89	-	С+	4
10	+	30	+	50	+	70	-	90	+	С-	4
11	+	31	-	51	-	71	-	91	-	Н	5
12	-	32	-	52	-	72	-	92	-	РРЧ	6
13	-	33	-	53	+	73	-	93	-	ПДЯ	4
14	+	34	+	54	+	74	-	94	-	ВН	5
15	-	35	-	55	+	75	-	95	-	ФУ	6
16	-	36	-	56	-	76	-	96	-	НРЧ	7
17	-	37	-	57	-	77	-	97	-	ПНК	4
18	-	38	-	58	-	78	-	98	-	ВК	4
19	+	39	+	59	+	79	-	99	-	ПЖК	4
20	-	40	-	60	-	80	-	100	-	ПМК	4

101-	107+	113+	119+	125+	Г+	
102-	108-	114-	120-	126-	Г-	
103+	109+	115+	121-	127-	У+	
104-	110-	116-	122-	128-	РРЧ	
105-	111-	117-	123-	129-	ФУ	
106-	112-	118-	124-	130-	НРЧ	

Ця частина досліджуваним не показується

Обробка результатів

На бланку реєстрації відповідей номери відповідей, що ставляться до однієї шкали, розташовані в одній строчці (виключення складатиме 6 шкал, підкреслених у реєстраційному бланку). Це дає можливість швидкого підрахунку балів за кожною шкалою шляхом підсумування позитивних відповідей. За кожен позитивну відповідь дається 1 бал. Праворуч у бланку реєстрації відповідей зазначено скорочено назву шкали та діагностичне значення. Якщо кількість балів певної шкали досягає або перевищує діагностичне значення, то у обстежуваного батька присутній даний тип відхилення у вихованні. Якщо назва шкали наголошена, то до результату необхідно додати число балів за додатковою шкалою, що знаходиться в нижній частині бланка і позначена тими ж літерами. За наявності відхилень за кількома шкалами необхідно звернутися до відповідної таблиці (див. табл.) для встановлення типу неправильного сімейного виховання.

Тест - опитувальник батьківського ставлення Варги - Століна

Біля кожного питання поставте чи ви згодні з ним чи ні:

1. Я завжди співчуваю своїй дитині
2. Я рахую своїм обов'язком знати все, що думає моя дитина
3. Я поважаю свою дитину
4. Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми
5. Потрібно довше утримувати дитину від реальних життєвих проблем, якщо вони її травмують
6. Я відчуваю до дитини почуття позитиву
7. Хороші батьки захищають дитину від складнощів життя
8. Моя дитина часто неприємна мені
9. Я завжди намагаюся допомогти своїй дитині
10. Бувають випадки, коли знущання з дитини приносить користь
11. Я відчуваю злість до своєї дитини
12. Моя дитина нічого не досягне у житті
13. Мені здається, що інші діти насміхаються над моєю дитиною
14. Моя дитина часто робить такі вчинки, які крім засудження нічого неварті
15. Для свого віку моя дитина дещо незріла
16. Моя дитина веде себе погано спеціально
17. Моя дитина вбирає в себе усе погане як «губка»
18. Мою дитину важко навчити хорошим манерам
19. Дитину варто тримати у жорстких рамках, тоді з нього щось виросте
20. Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять до нас
21. Я приймаю участь у вихованні своєї дитини
22. До моєї дитини липне усе дурне
23. Моя дитина не досягне успіху у житті
24. Коли у компанії знайомих говорять про дітей, мені трошки соромно, що моя дитина не така розумна і здібна, як мені хотілося б
25. Я жалію свою дитину
26. Коли я порівнюю свою дитину з його однолітками, вона мені здається більш зрілою
27. Я із задоволенням проводжу з дитиною свій вільний час
28. Я часто жалію про те, що моя дитина дорослішає і згадую її маленькою
29. Я часто ловлю себе на ворожому відношенні до дитини
30. Я мрію про те, щоб моя дитина досягла всього, що не вдалося мені
31. Батьки повинні підлаштовуватися до дитини, а не тільки потребувати це від неї
32. Я намагаюся виконувати усі прохання моєї дитини
33. При вирішенні сімейних проблем варто прислухатися до думки дитини
34. Я дуже цікавлюся життям своєї дитини
35. У конфлікті з дитиною я часто можу визнати, що вона права
36. Діти рано дізнаються, що батьки можуть помилятися

37. Я відчуваю до дитини дружні почуття
38. Я завжди рахуюся з дитиною
39. Основна причина примхів моєї дитини - егоїзм, впертість і лінь
40. Не можна нормально відпочити, якщо проводити відпустку з дитиною
41. Саме головне, щоб у дитини було спокійне і безтурботне дитинство
42. Інколи мені здається, що моя дитина не здатна ні на що хороше
43. Я розділяю захоплення своєї дитини
44. Моя дитина може вивести з себе будь-кого
45. Я розумію незадоволення своєї дитини
46. Моя дитина часто дратує мене
47. Виховання дитини – суцільне нервування
48. Строга дисципліна у дитинстві розвиває сильний характер
49. Я не довіряю своїй дитині
50. За суворе виховання діти дякують потім
51. Інколи мені здається, що я ненавиджу власну дитину
52. У моєї дитини більше недоліків ніж досягнень
53. Я розділяю захоплення дитини
54. Моя дитина не може працювати самостійно, а якщо працює, то не так
55. Моя дитина виросте не прилаштована до життя
56. Моя дитина подобається такою, яка є
57. Я добре слідкую за здоров'ям дитини
58. Нерідко я захоплююся своєю дитиною
59. Дитина не повинна мати секретів від своїх батьків
60. Я невисокої думки про здібності моєї дитини
61. Бажано, щоб дитина дружила з тими дітьми, які подобаються батькам

Метадані

Назва організації		підрозділ		
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky		Кафедра педагогічних технологій початкової освіти		
Заголовок				
СОЦІАЛІЗУЮЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІМ'Ї ЯК ІНСТИТУТУ ВИХОВАННЯ І ПІДТРИМКИ				
Автор		Науковий керівник / Експерт		
Анастасія Безсалова		доцент Катерина Михайлівна Віцукаєва		
Кількість слів	Кількість символів	Дата звіту	Дата редагування	ІД документу
14052	107042	6/6/2026	---	334211013

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про МОЖЛИВІ маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв		0
Інтервали		307
Мікропробіли		0
Білі знаки		0
Парафрази (SmartMarks)		4

Джерела

Нижче наведений список джерел. В цьому списку є джерела із різних баз даних. Колір тексту означає в якому джерелі він був знайдений. Ці джерела і значення Коефіцієнту Подібності не відображають прямого плагіату. Необхідно відкрити кожне джерело і проаналізувати зміст і правильність оформлення джерела.

10 найдовших фраз

Колір тексту

#	НАЗВА ТА АДРЕСА ДЖЕРЕЛА URL (НАЗВА БАЗИ)	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
1	ПРОФІЛАКТИКА КІБЕРБУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ 5/20/2026 South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky (Кафедра	42 (0.3 %)

педагогічних технологій початкової освіти)

2	Nakonechna_bak 7/9/2024 Ukrainian Catholic University (Ukrainian Catholic University)	12 (0.09 %)
3	Підготовка майбутніх вихователів до формування елементарних математичних уявлень у дошкільників Грама Геннадій Петрович	10 (0.07 %)
4	https://ua-referat.com/uploaded/metodika-rozvitku-kritichnogo-mislennya-molodshih-shkolyariv/index1.html	5 (0.04 %)
5	Підготовка майбутніх вихователів до формування елементарних математичних уявлень у дошкільників Грама Геннадій Петрович	5 (0.04 %)

База даних RefBooks

#	ЗАГОЛОВОК	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
---	-----------	--

База даних UKRNTI (0.11 %)

#	ЗАГОЛОВОК	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
1	Підготовка майбутніх вихователів до формування елементарних математичних уявлень у дошкільників Грама Геннадій Петрович	15 (2) (0.11 %)

Домашня база даних (0.3 %)

#	ЗАГОЛОВОК	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
2	ПРОФІЛАКТИКА КІБЕРБУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ 5/20/2026 South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky (Кафедра педагогічних технологій початкової освіти)	42 (1) (0.3 %)

Програма обміну базами даних (0.09 %)

#	ЗАГОЛОВОК	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
3	Nakonechna_bak 7/9/2024 Ukrainian Catholic University (Ukrainian Catholic University)	12 (1) (0.09 %)

Інтернет (0.04 %)

#	ДЖЕРЕЛО URL	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
4	https://ua-referat.com/uploaded/metodika-rozvitku-kritichnogo-mislennya-molodshih-shkolyariv/index1.html	5 (1) (0.04 %)

☒ Список прийнятих фрагментів

#	ЗМІСТ	КІЛЬКІСТЬ ОДНАКОВИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
---	-------	---------------------------------------